

אכיפה של הסדרי ראייה

יואב מזא"ה*

- א. מבוא
- ב. סוגי המקרים
 1. אי-קיום הסדרי ראייה על ידי "ההורה השני"
 - 1.1 "ההורה השני" אינו מקיים את המפגשים
 - 1.2 "הורה שני" חורג מהזמן שהוקצה לו
- ג. הכלים לטיפול בבעיה
 1. ביזיון בית משפט
 2. ביזיון פלילי
 3. סעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות
 4. שוויון באכיפה
 5. השבה של זמן עם הילדים
 6. סנקציה כספית
 7. מאסר
- ד. המלצות ועדת שניט: סקירה וביקורת
 1. הפניה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט
 2. מינוי מתאם הורי
 3. השתתפות בהדרכה וטיפול הורי
 4. פיצוי ההורה האחר
 5. שינוי הסדרי ההורות
 6. שמירת דינים: ביזיון בית המשפט
 7. עוולה בנזיקין
- ה. סיכום

* מרצה לדיני משפחה, הקריה האקדמית אונו, ועמית במכון ון ליר בירושלים. מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה בכנס "הסדרי הורות בהליכי גירושין: בעקבות דו"ח ביניים של וועדת שניט", מכללת נתניה, 25 בנובמבר 2008. תודתי נתונה לד"ר ישראל צבי גילת. תודה גם לעורכים ולקורא האנונימי של מערכת "הפרקליט" על הערותיהם, אשר תרמו רבות למאמר במתכונתו הנוכחית, וליובל שמחוביץ על עזרתו המסורה.

א. מבוא

אחת הבעיות הנפוצות והכאובות בהקשר של סכסוכי משמורת היא הפער שבין הסדרי הראייה כפי שנפסקים על ידי בתי המשפט לבין האופן שבו מקיימים הצדדים את הסדרי הראייה בפועל.

באופן עקרוני, הסדרי הראייה שנקבעים על ידי בית המשפט אמורים לחול באופן מחייב על שני ההורים. אולם בפועל המציאות מלמדת שבמקרים רבים קביעת בית המשפט נשארת על הנייר, והמציאות נראית אחרת לגמרי.

פער זה, שבין קביעת בית המשפט לבין האופן שבו מקיימים הצדדים את הסדרי הראייה בפועל, כמעט שלא טופל בספרות ובפסיקה. עם זאת, עניין זה קיבל חשיבות מיוחדת לאור העובדה שדו"ח הביניים של ועדת שניט הציג כמה סעיפים שאמורים לטפל בבעיה זו.¹ על פי הדו"ח, מוצעים שבעה כלים לטיפול בבעיה של הפרות הסדרי ראייה והם: הפניה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט, מינוי מתאם הורי, חיוב הורה להשתתף בהדרכה או בטיפול הורי, פיצויים, שינוי הסדרי ההורות ופסיקת ביזיון בית משפט או סנקציה נזיקית בגין הפרת הסדרי הראייה. אלא שכפי שנראה להלן, ההצעות שבדו"ח ועדת שניט הן חלקיות ולקות בבעיות לא מבוטלות.

על רקע זה, המאמר מציע לבחון את הכלים המשפטיים והטיפוליים לטפל בתופעה של הפרות הסדרי הראייה, תוך התייחסות נרחבת הן לפסיקה והן לדו"ח ועדת שניט. עם זאת, בפתח הדברים חשוב להבחין בין שלושה סוגי מקרים אשר בהם הסדרי הראייה אינם מתקיימים: א. מקרים שבהם ההורה הלא משמורן, מיזמתו הוא, אינו מקיים את המפגשים עם הילד בזמנים שיועדו לכך;² ב. מקרים שבהם ההורה הלא משמורן חורג מהזמנים שנקבעו למפגש שלו עם הילד, ואינו מחזיר את הילד במועד; ג. מקרים שבהם ההורה המשמורן מפר את הסדרי הראייה, בכך שהוא מונע מההורה הלא משמורן לקיים את המפגש עם הילד במועד שנקבע לכך על ידי בית המשפט.

מטעמים מבניים נדון תחילה במקרים אשר בהם מקור העיוות של הסדרי הראייה הוא בהורה הלא משמורן (הן במקרה שבו ההורה הלא משמורן מחסיר מפגש והן במקרים אשר בהם ההורה הלא משמורן מאריך את המפגש שלא כדין). לאחר מכן נדון במקרים אשר בהם ההורה המשמורן הוא המונע את המפגשים.

¹ דו"ח הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (דו"ח ביניים, אפריל 2008) (להלן: "דו"ח ועדת שניט" או "דו"ח הביניים"); נושא זה נדון בהרחבה גם בוועדה לקידום מעמד הילד, ראו: פרוטוקול ישיבה מס' 128 של הוועדה לקידום מעמד הילד, הכנסת ה-15 (8.1.2002).

² ראו לדוגמה: תמ"ש (משפחה חד') 3426/02 ס.י. נ' ס.א., פדאור 27)07 611 (2007), שם דובר על אב אשר נמנע כליל מלהיפגש עם ילדיו במועדים שנקבעו לכך.

הערה מקדמית נוספת נוגעת לטרמינולוגיה אשר בה אשתמש במאמר זה. אף ששני ההורים הם האפוטרופוסים הטבעיים של ילדיהם,³ במרבית סכסוכי המשמורת קובע בית המשפט כי הורה אחד הוא ההורה המשמורן וההורה השני הוא הורה לא משמורן. למעשה, במרבית המקרים ההורה המשמורן הוא האם,⁴ וההורה הלא משמורן הוא האב, אף על פי שבפועל קיימים גם מקרים הפוכים.⁵ עם זאת, קביעת המשמורת היא קביעה של סטטוס, אך אינה נושאת עמה תוכן רב. עיקר מעמד ההורים נובע מאפוטרופסותם, ולא משאלת המשמורת. למעשה, חובות וזכויות ההורים בנוגע לילדיהם נקבעו בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, אשר מפרט בהרחבה את חובות וזכויות ההורים.⁶ חוק זה קובע במפורש כי שני ההורים הם האפוטרופוסים הטבעיים של ילדיהם, דבר שאינו מושפע משאלת המשמורת.⁷

ההורה המשמורן אמנם זכאי להטבות סוציאליות שונות בגין היותו הורה משמורן (כדוגמת הנחה בארנונה, קצבה מהביטוח הלאומי וכדומה). אך מבחינת חלוקת האחריות ההורית בין שני ההורים, העובדה שהורה אחד הוא משמורן וההורה השני אינו משמורן אינה נושאת עמה השלכות משפטיות, בדמות סמכויות יתר של ההורה המשמורן בנוגע לטיפול בילד. לפיכך, אין למעשה משמעות מהותית לעובדה כי הורה אחד הוא משמורן וההורה השני אינו משמורן.

דברים ברוח דומה קבעה אף ועדת שניט בדו"ח הביניים שלה, שם נקבע כי יש לדאוג כי ההורים ימלאו את אחריותם ההורית (מבלי קשר לשאלת המשמורת).⁸ למעשה הוועדה ביטלה את מושג המשמורת כליל.

עם זאת, כפי שנראה במאמר זה, קיימת מגמה אשר על פיה, משום מה, רשויות האכיפה אוכפות את הסדרי הראייה כאשר ההורה המפר את הסדרי הראייה הוא ההורה שאינו משמורן, ואינן אוכפות את הסדרי הראייה כאשר ההורה המפר הוא ההורה המשמורן. במילים אחרות, אף שמבחינה מהותית אין חשיבות לשאלה איזה הורה הוא משמורן ואיזה הורה אינו משמורן, בפועל רשויות האכיפה מתייחסות באופן בלתי שוויוני לשני ההורים.

לפיכך במאמר זה אבחן בהרחבה את הפערים בהתייחסויות הרשויות אל ההורה המשמורן אל מול ההתייחסות אל ההורה שאינו משמורן. חרף העובדה כי הבחנה זו

³ ס' 14 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962 (להלן: "חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות").

⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה **שנתון סטטיסטי לישראל 60** (2009).

⁵ קיימים מקרים אשר בהם האב הוא ההורה המשמורן, והאם היא ההורה הלא משמורן. ראו לדוגמה: תמ"ש (משפחה ת"א) 92321/00 **כ.ל. נ' כ.נ.**, פדאור 04(15) 683 (2004).

⁶ ס' 15 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

⁷ ס' 14 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

⁸ דו"ח ועדת שניט, לעיל ה"ש 1.

אינה הבחנה בעלת חשיבות מהותית, מצורכי נוחות בלבד, נתייחס במאמר זה אל ההורה המשמורן כ"הורה משמורן", ואל ההורה שאינו משמורן נתייחס במאמר כ"הורה השני". עם זאת, חשוב מאוד לציין כי זהו שם מטעה. ההורה שאינו משמורן הוא בהחלט אינו הורה שני בחשיבותו מבחינה מהותית, הן מבחינת משמעות ההורות עבורו, הן מבחינת חובותיו וזכויותיו בנוגע לילד והן מבחינת חשיבותו כהורה עבור הילד עצמו.

ב. סוגי המקרים

1. אי-קיום הסדרי הראייה על ידי "ההורה השני"

1.1 "ההורה השני" אינו מקיים את המפגשים

הסוג הראשון של מקרים אשר בהם הסדרי הראייה אינם מתקיימים נוגע למקרים אשר בהם הסדרי הראייה קובעים כי ההורה השני יקבל את הילד בימים ספציפיים, ובשעות קבועות מראש, אך ההורה השני, מיוזמתו הוא, אינו מקיים את המפגשים בימים ובשעות שנקבעו.

חשוב לציין כי על פי החוק הקיים, הסדרי הראייה של ההורה השני נתפסים בדרך כלל כזכות של ההורה השני, ולא כחובה. לפיכך, הורה שני אשר אינו מקיים את המפגשים שנקבעו על ידי בית המשפט אינו מפר בכך את הסדרי הראייה, אלא רק מוותר על זכותו למפגש הרלוונטי עם ילדו.⁹ עם זאת, במאמר זה נבחן את אי-מימוש הסדרי הראייה על ידי ההורה השני, ונבדוק מהו הטיפול הראוי לתופעה זו.

המציאות אשר בה ההורה השני אינו מקיים את המפגשים הקבועים בהסדרי הראייה מתרחשת לעתים מזומנות, אם כי יש דרגות שונות לדבר. במקרים קלים הורים שניים נמנעים מלקיים מפגשים עם ילדיהם פעמים בודדות בלבד, ואילו במקרים קיצוניים קיימים הורים שניים אשר מנתקים כל קשר עם הילד, חרף הסדרי ראייה אשר על פיהם אמורים אותם הורים להיפגש עם ילדם כמה פעמים בשבוע.

מה שברור הוא כי כאשר בוחנים את התנהגות ההורים אשר נמנעים מלקיים את המפגשים עם ילדיהם, יש לבחון בראש ובראשונה את השפעת הדבר על הילד. מבחינה זו, ביטול המפגשים על ידי ההורה השני (כאשר ביטול זה אינו נעשה באופן

⁹ כפי שיובהר להלן, לא כל המקרים אשר בהם ההורה השני אינו מקיים את הסדרי הראייה מהווים באופן פורמלי "הפרה" של הסדרי ראייה. מהטעם הזה הכותרת נקטה לשון "אי-קיום" של הסדרי הראייה, ולא "הפרה".

¹⁰ עניין ס.י., לעיל ה"ש 2.

חד-פעמי, אלא נעשה כדבר שבשגרה), עלול להיות בעל השלכות קשות על הילד.¹¹ הילד מן הסתם מודע לכך שההורה אמור להיפגש אתו ביום הקבוע ובשעה היעודה, אך כאשר ההורה אינו מגיע, מסיק הילד פעמים רבות כי ההורה אינו רוצה בו. באותם מקרים, הילד חש דחוי, זנוח ונטוש, פגיעה אשר עשויה ללוות את הילד במשך שנים רבות.¹²

אף ההורה המשמורן נפגע מביטול המפגשים על ידי ההורה השני. ההורה המשמורן מסתמך על קביעת בית המשפט כי ההורה השני ייקח את הילד בימים ובשעות מסוימות, ועל בסיס כך לוקח על עצמו ההורה המשמורן התחייבויות מסוימות. ייתכן שההורה המשמורן התחייב לעבוד בשעות אלה, או שנרשם ללימודים אשר מתקיימים בשעות אלה. לפיכך, העובדה שההורה השני החליט לבטל מפגש – או מפגשים – עם הילד, עשויה להיות בעלת השלכות לא מבוטלות גם מבחינתו של ההורה המשמורן. העולה מהאמור הוא שמציאות זו, אשר בה קיימים הורים שניים אשר מבטלים מפגשים עם ילדיהם, מהווה בעיה של ממש, הן מבחינת הפגיעה הנגרמת לילד והן מבחינת ההשלכות שיש לדבר על ההורה המשמורן.

¹¹ EJane Divita Woody, *Preventive Intervention for Children of Divorce*, 59 SOCIAL CASEWORK 537, 543 (1978); Rober D. Hess & Kathleen A. Camara, *Post-Divorce Family Relationships as Mediating Factors in the Consequences of Divorce for Children*, 35 JOURNAL OF SOCIAL ISSUES 79, 94 (1979); John W. Santrock & Richard A. Warshak, *Father Custody and Social Development in Boys and Girls*, 35 JOURNAL OF SOCIAL ISSUES 118, 124 (1979); E. Mavis Hetherington, *Should We Stay Together for the Sake of the Children?*, in COPING WITH DIVORCE, SINGLE PARENTING, AND REMARRIGE 93 (E. Mavis Hetherington ed., 1999); Ronald L. Simons, Kuei-Hsiu Lin, Leslie C. Gordon, Rand D. Conger & Frederick O. Lorenz, *Explaining the Higher Incidence of Adjustment Problems among Children of Divorce Compared with Those in Two-Parent Families*, 61 JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY 1020 (1999); Paul R. Amato & Joan G. Gilbreth, *Nonresident Fathers and Children's Well-being: A Meta-Analysis*, 61 JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY 557 (1999); Valarie King, *Parental Divorce and Interpersonal Trust in Adult Offspring*, 64 JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY 642 (2002); Chadwick L. Menning, *Absent Parents Are More Than Money: The Joint Effects of Activities and Financial Support on Youths' Educational Attainment*, 23 JOURNAL OF FAMILY ISSUES 648 (2002); Richard A. Warshak, *Who Will Be There When I Cry in the Night?*, 40 FAM. CT. REV. 208 (2002); Robert Bauserman, *Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic Review*, 16 JOURNAL OF FAMILY PSYCHOLOGY 91 (2002); Marsha Kline Pruett, Tamra Y. Williams, Glendessa Insabella & Todd D. Little, *Family and Legal Indicators of Child Adjustment to Divorce Among Families with Young Children*, 17 JOURNAL OF FAMILY PSYCHOLOGY 169 (2003).

¹² Hetherington, Amato & Gilbreth, שם; שם, Amato & Gilbreth.

השאלה, עם זאת, היא אם ראוי לטפל בתופעה שלילית זו בכלים משפטיים. דעתי שלי היא שלא. אין ספק כי מצבים אשר בהם הורים שניים מבטלים מפגשים עם ילדיהם או אינם מקדישים לילדיהם תשומת לב מספקת באופן כללי, הם מצבים שליליים אשר בהם ראוי לטפל. השאלה היא אם **סנקציה משפטית** היא הכלי הנכון לטיפול בבעיה זאת. במאמר זה אטען כי השימוש בסנקציה משפטית עלול להוביל לשני מצבים בלתי רצויים: הראשון הוא כי הורים שניים אשר אינם מעוניינים להיפגש עם ילדיהם, אך יחששו מהסנקציה המשפטית במקרה שבו לא יקיימו את המפגש במועדו, יקיימו את המפגש במועדו, אך יעשו זאת ללא רצון. ניתן להניח כי הורים אשר יטפלו בילדיהם רק עקב חשש מפני סנקציה משפטית יעשו זאת ללא רצון, ללא חום ואהבה, ובמקום לשרד לילד כי הוא אהוב ורצוי, ישרו לילד כי הוא מעמסה ונטל. תוצאה נוספת של גישה זו היא כי הורים שניים אשר לא ירצו לטפל בילדים יפקידו את ילדיהם בידי שמרטף, ובלבד שהילד לא יפריע לשגרת יומם. כך, אם המטרה הייתה כי ההורה השני יפנה את המשאבים הדרושים על מנת לטפח את הקשר בינו לבין ילדו, הרי שמטרה זו הוחטאה. ההורה השני אולי ייקח את הילד מההורה המשמורן, ובכך יקל עליו את נטל הטיפול בילד, אך הקלה זו באה במחיר של התייחסות לילד כאל מעמסה אשר שני ההורים מנסים להיפטר ממנה. במילים אחרות, השימוש בסנקציה משפטית נגד הורה אשר אינו מעוניין לטפל בילדו יכול לתמרץ הורים להשגיח על ילדיהם, אך סביר להניח שהאופן שבו ישגיחו הורים אלה על ילדיהם יהיה קר ומנוכר, ללא חום וללא אהבה. מי שישלם את המחיר הוא הילד עצמו.

תרחיש נוסף, אשר עשוי להתעורר בעקבות שימוש בסנקציות משפטיות נגד הורים אשר לא מקיימים את המפגשים עם ילדיהם במועדים שנקבעו על ידי בית המשפט, הוא כי הורים רבים, שיחששו מפני מצב דברים זה, יבקשו מלכתחילה מבית המשפט פחות זמן עם ילדיהם.

חשוב לציין כי טובת הילד היא כי חרף גירושי הוריו, הוא יישאר בקשר רציף ומלא עם שני הוריו.¹³ מחקרים מראים שוב ושוב כי מידת הפגיעה בילד מושפעת באופן ניכר מהשאלה אם שני ההורים נשארים בקשר מלא ופעיל עם הילד.¹⁴ ככל ששני

¹³ בש"א (משפחה חי') 2381/05 מ.נ' ו.ג., פדאור 05(31) 88 (2005).

¹⁴ ראו: JUDITH S. WALLERSTEIN & JOAN B. KELLY, SURVIVING THE BREAKUP: HOW CHILDREN AND PARENTS COPE WITH DIVORCE (1980); E. Mavis Hetherington, Martha Cox & Roger Cox, *Long-Term Effects of Divorce and Remarriage on the Adjustment of Children*, 24 JOURNAL OF THE AMERICAN ACADEMY OF CHILD AND ADOLESCENT PSYCHIATRY 518 (1985); Joan B. Kelly, *The Determination of Child Custody: The Future of Children*, 4(1) THE FUTURE OF CHILDREN: CHILDREN AND DIVORCE 121 (1994); Joan B. Kelly & Michael E. Lamb, *Using Child Development Research to Make Appropriate Custody and Access Decisions for Young Children*, 38 FAMILY AND

ההורים נשארים בקשר מלא יותר עם הילד, וממלאים תפקיד מרכזי בחייו, כך קטנה מידת הפגיעה בו. לפיכך, חשוב לעודד את ההורים להישאר בקשר מלא ככל האפשר עם הילד.

עם זאת, התפרקות התא המשפחתי היא נקודת משבר לא רק לילד, אלא גם להוריו. תופעה נפוצה בהקשר זה, בעיקר בנוגע לאבות, היא כי בעיצומו של משבר זה, רבים מהם אינם יודעים באיזה היקף יוכלו לטפל בילדים. הסדרי הראייה נקבעים בדרך כלל תוך כדי המעבר מהתא המשפחתי המאוחד למצב של שני משקי בית יחידניים. זוהי עת משבר, בלבול וחוסר ודאות. אבות רבים, שהיו רגילים לכך שאת מרבית המטלות הביתיות ביצעה האם, צריכים לפתע להסתגל למצב שבו הם מקיימים לבדם את משק הבית שלהם, וכאשר הילדים נמצאים אצלם הם אלה שמטפלים בכל צורכיהם.

על פי הדין הקיים, כאשר בתחילת הליך הגירושין הורה אינו יודע אם יוכל לטפל בילדיו יום אחד בשבוע או יומיים, פעמים רבות יבקש ההורה מבית המשפט לטפל בילדים יומיים בשבוע, מתוך תקווה שאכן יצליח לטפל בילדים בהיקף זה. מבחינתו של הורה זה, אין חשש לבקש יומיים, כיוון שהוא יודע כי אם לא יצליח לטפל בילדים במשך יומיים בשבוע, תהיה בידו האפשרות להודיע להורה האחר כי אינו מסוגל לעמוד בהסדרי הראייה, ולקבל את הילדים לידי רק יום אחד בשבוע. המערכת מאפשרת להורה השני לנסות לטפל בילדים בהיקף נרחב, מתוך ידיעה שאם יתברר שהוא אינו עומד בכך, יוכל ההורה להוריד את היקף הטיפול בהם.

לעומת זאת, כאשר אי-קיום הסדרי ראייה במלואם גורר סנקציה משפטית, ההורה השני יבקש מראש רק יום אחד בשבוע, מהחשש שאם יקבל יומיים אך לא יוכל לשאת בהם – יינקטו נגדו סנקציות משפטיות. במילים אחרות, נקיטת סנקציות משפטיות נגד הורים אשר לא ימלאו את מכסת ימיהם, תגרום לכך שהורים שניים רבים יבקשו פחות זמן עם ילדיהם, מחשש מפני מצב שבו המכסה תהיה גדולה יותר,

CONCILIATION COURTS REVIEW 297 (2000); Anne B. Smith & Megan M. Gollop, *What Children Think Separating Parents Should Know*, 30 NEW ZEALAND JOURNAL OF PSYCHOLOGY 23 (2001); Paul R. Amato & Frieda Fowler, *Parenting Practices, Child Adjustment and Family Diversity*, 64 JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY 703 (2002); William V. Fabricius, *Listening to Children of Divorce: New Findings that Diverge from Wallerstein, Lewis, and Blakeslee*, 52(4) FAMILY RELATIONS 385 (2003); Marsha Kline Pruett, Rachel Ebling & Glendessa Insabella, *Critical Aspects of Parenting Plans for Young Children*, 42 FAM. CT. REV. 39 (2004); Joan B. Kelly, *Children's Living Arrangements Following separation and Divorce: Insights from Hetherington; Empirical and Clinical Research*, 46 FAMILY PROCESS 35 (2006); לעיל ה"ש 11; Amato & Gilberth, לעיל ה"ש 11; Simons, Lin, Gordon, Conger & Lorenz, לעיל ה"ש 11; King, לעיל ה"ש 11; Menning, לעיל ה"ש 11; Warshak, לעיל 11; Bauserman, לעיל ה"ש 11; Pruett, Williams, Insabella & Little, לעיל ה"ש 11.

אך בדיעבד יתברר שהם לא מסוגלים לעמוד במכסה זו. במקום לעודד הורים שניים להיות בקשר מלא עם ילדיהם, תעודד המערכת הורים אלה להפחית את מידת הקשר שלהם עם ילדיהם, והדבר יפגע בסופו של דבר בילדים.¹⁵

דברים דומים נכתבו על ידי ועדת שניט בדו"ח הביניים: "הוועדה התלבטה האם נכון להטיל סנקציות על הורה שאינו מקיים את חלקו בהסדר ההורות, מפני שכך קיים חשש להרחקתו ממימוש הורותו. לדעת הוועדה מוטב לנסות לגרום בצורה כל שהיא לשיתוף פעולה, כגון באמצעות "מתאם הורי" שיוכל לנהל את הסכסוך. נקיטת סנקציות עלולה להוביל למצב בלתי רצוי בו הורה יפעל לקבלת פטור מבית המשפט ממימוש אחריותו ההורית, על אף שזו זכות של הילד שההורה אינו יכול לוותר עליה".¹⁶

במילים אחרות, כלל הקובע כי יינקטו סנקציות משפטיות נגד הורה אשר לא ימלא את מכסת ימיו, הוא כלל אשר עלול להרתיע הורים שניים רבים מלבקש זמן עם ילדיהם, אף כאשר בדיעבד יתברר שהיו יכולים לבלות זמן רב יותר עם ילדיהם.

יוצא אפוא כי ההתערבות המשפטית אשר נועדה לגרום ליתר מעורבות של ההורים השניים בחיי הילדים, ולהשתתפות יותר פעילה של הורים שניים במאמץ ההורות, עלולה לגרום לאפקט מצנן, אשר ירחיק את ההורים השניים מהילדים ויפחית את מעורבותם, בעקבות החשש מפני סנקציה משפטית במקרה שבו לא יוכלו לעמוד בהתחייבות שנטלו על עצמם.

סיכומו של דבר, נקיטת סנקציות משפטיות נגד הורים אשר לא מילאו את מכסת זמנם עם הילדים עשויה להוביל לאחד משניים: או שההורים יבלו עם הילדים, אך יעשו זאת ללא רצון וללא חום, או שההורים, שיחששו מהסנקציה, יבקשו מראש פחות זמן עם ילדיהם, אף שבפועל יתברר כי בדיעבד היו יכולים לבלות זמן רב יותר עם הילדים. בין כך ובין כך, טובת הילדים אינה מושגת על ידי צעדים אלה.

יתרה מכך, טענה מרכזית של מאמר זה היא כי הבעיה שהורים מסוימים מתנכרים לילדיהם ולא מבליים אתם די זמן איכות היא בעיה שאינה בעייתם הייחודית של הורים גרושים. פעמים רבות גם הורים נשואים מקדישים פחות מדי זמן ותשומת לב לילדיהם. קשה להניח כי מערכת המשפט תפעיל סנקציה משפטית נגד הורה אשר עובד מהבוקר עד לשעות הערב המאוחרות, ולפיכך אינו מקדיש די תשומת לב לילדו. בהחלט ייתכן כי אנו כחברה מעוניינים לעודד הורים למקם את זמן האיכות שלהם עם ילדיהם במקום גבוה בסולם העדיפויות, אך זאת יש להשיג באמצעות כלים חינוכיים וטיפוליים, ולא באמצעות כלים משפטיים.

הייחוד של מקרים בהם הורים גרושים מתנכרים אל ילדיהם אינו בפגיעה שלהם בילדים. פגיעה זאת קיימת גם כאשר הורים נשואים אינם מקדישים די זמן ותשומת

¹⁵ עניין כ.ל., לעיל ה"ש 5; ראו טקסט ליד ה"ש 11 לעיל.

¹⁶ דו"ח ועדת שניט, לעיל ה"ש 1, בעמ' 44.

לב לילדיהם. ייחודם של מקרי הגירושין הוא בכך שההורה המתנכר פוגע גם בהורה האחר, אשר ממנו נפרד.

בהקשר של מערכת היחסים שבין ההורה לבין הילד, בוודאי ניתן למתוח ביקורת כלפי הורים שלא מקדישים די זמן ותשומת לב לילדיהם. אך ביקורת זו צריכה להיות במישור המוסרי והערכי, התרבותי והחינוכי. בכך אין כדי להצדיק התערבות משפטית. כפי שלא ניתן, וגם לא בהכרח חכם, לומר להורה נשוי כמה זמן עליו להקדיש לילדיו, אין זה ראוי לומר זאת להורה גרוש. שאלה זאת אינה שאלה משפטית, וכפי שראינו, נקיטת סנקציות משפטיות בהקשר זה עלולה רק להזיק.

זאת ועוד, בעיית ההתנכרות של הורים מסוימים כלפי ילדיהם אינה בהכרח קשורה לסוגיית הסדרי הראייה. השאלה אינה אם נקבע מפגש שההורה לא קיים. השאלה היא אם מדובר בהורה אשר מתנכר לילדו (ואגב כך גם לא נושא בנטל גידול הילד). משמעות הדבר היא כי לפי הגישה שיש להפעיל סנקציות נגד הורה מתנכר, את הסנקציות יש להפעיל בין שההורה ביטל את המפגשים שנקבעו על ידי בית המשפט ובין שאותו הורה כלל לא ביקש מבית המשפט לקבוע מפגשים.

לפיכך, טענתו של מאמר זה היא כי הבעיה של הורים שמבטלים מפגשים עם ילדיהם, או באופן כללי יותר, הבעיה של הורים שמתנכרים לילדיהם, היא בעיה שיש לתת עליה את הדעת, אולם הכלים המשפטיים אינם הכלים הנכונים לטפל בה.

1.2 "הורה שני" חורג מהזמן שהוקצה לו

הסוג השני של בעיות בקיומם של הסדרי ראייה הוא כאשר הסדרי הראייה קובעים כי הילד ישהה בשעות מסוימות עם ההורה השני (אשר בסופן אמור ההורה השני להעביר את הילד חזרה אל ההורה המשמורן), אלא שבתום שעות אלה ההורה השני אינו מעביר את הילד חזרה אל ההורה המשמורן.¹⁷ הורה שני, אשר נקבע בהסדרי הראייה כי יקבל את הילד לחזקתו בימי ד' בין השעות שתיים אחר הצהריים לשבע בערב, צריך להשיב את הילד לחזקת ההורה המשמורן בשעה שבע. אולם קיימים מצבים אשר בהם ההורה השני מסרב להעביר את הילד בחזרה אל ההורה המשמורן, ובכך מפר את הסדרי הראייה שנקבעו.

המערכת המשפטית מספקת פתרון הולם לבעיה זו, לפחות במקרים אשר בהם האם היא ההורה המשמורן.¹⁸ כאשר האם היא המשמורנית, היא יכולה לפנות

¹⁷ ראו לדוגמה: תמ"ש (משפחה קר') 7910/05 ג.ש.נ' ב.ע., פדאור 06(38) 845 (2006).

¹⁸ לצערנו, אין בידינו נתונים על אכיפה שווה במקרים אשר בהם האב הוא ההורה המשמורן. נתונים מראים כי קיימים מעט מאוד מקרים אשר בהם האב הוא ההורה המשמורן, ולכן קשה מאוד לבדוק את אכיפת המשטרה במקרים אלה. ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לעיל ה"ש 4. עם זאת, לדוגמה אשר בה נדון מקרה אשר בו האב היה המשמורן, ראו: עניין כ.ל., לעיל ה"ש 5.

למשטרה ולהתלונן על הפרת הוראה חוקית,¹⁹ והמשטרה תגיע לבית האב, תיקח ממנו את הילדים ותעבירם לידי האם. פרט להתערבות הפיזית של המשטרה, ייפתח נגד האב תיק פלילי בגין התנהגות זאת.²⁰

המערכת המשפטית מספקת מענה הולם להיבט זה של הפרות הסדרי ראייה, ובכך למעשה מפחיתה דרסטית את המקרים הללו. העובדה שהאם המשמורנית יכולה לפנות למשטרה, והמשטרה תספול בהפרה בנחרצות, היא-היא הגורם לכך שמקרים מסוג זה כמעט שאינם מתקיימים בפועל.

דוגמה זו ממחישה את ההשפעה שיכולה להיות למערכת המשפט על התנהגות החברה. אכיפה יעילה של הכללים **מונעת** את הפרתם, וגורמת לאנשים לשמור על החוק ולכבד את החלטות בית המשפט.²¹

2. הפרות הסדרי הראייה על ידי ההורה המשמורן

הסוג השלישי של אי-קיום הסדרי הראייה הוא כאשר **ההורה המשמורן** מפר את הסדרי הראייה בכך שהוא מונע מההורה השני לראות את הילד במועדים שנקבעו לכך על ידי בית המשפט. במקרים רבים בית המשפט קובע, למשל, כי ההורה השני ייפגש עם הילדים בימי ב' ו-ד', אך בפועל ההורה המשמורן מונע מההורה השני להיפגש עם הילדים במועדים אלה. מבחינה משפטית מדובר בהפרת הסדרי ראייה, כלומר הפרת הוראה חוקית. בדיוק כפי שכאשר ההורה השני חורג מהזמן שהוקצה לו, ואינו מחזיר את הילדים אל ההורה המשמורן בשעה שנקבעה על ידי בית המשפט, מדובר בהפרה של הסדרי הראייה, כך גם כאשר ההורה המשמורן מונע מההורה השני לקבל את הילדים במועדים שנקבעו על ידי בית המשפט – מדובר בהפרה בחומרה שווה של הסדרי הראייה.

אלא שבאופן מפתיע, המשטרה אינה פועלת בשוויוניות. ראינו כי כאשר ההורה השני חורג מהזמן שהוקצה לו, ואינו מחזיר את הילדים אל ההורה המשמורן בזמן, ההורה המשמורן יכול לפנות אל המשטרה, והמשטרה תסייע בידו. לעומת זאת, כאשר ההורה המשמורן הוא זה שמפר את הסדרי הראייה ומונע מההורה השני לקבל את הילדים במועדים שנקבעו, וההורה השני הוא זה שפונה אל המשטרה, המשטרה נמנעת מלנקוט כל צעד.²²

¹⁹ ס' 287 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

²⁰ ראו לדוגמה את כתב האישום בת"פ 358/08 **מדינת ישראל נ' פלוני** (טרם פורסם, 23.6.2010) (להלן: ת"פ 358/08). אם כי יש לציין כי במקרה זה, בעקבות נסיבות המקרה, משהגיעו הצדדים לבית המשפט ניסתה התביעה לחזור בה מהגשת כתב האישום.

²¹ William L. Hill, *Tort Recovery for Intentional Interference with Visitation Rights: A Necessary Alternative*, 32 U. OF LOUISVILLE J. OF FAM. L. 657, 673 (1994)

²² ראו ה"ש 26-27 להלן.

אף שמאמר זה נמנע מלנקוט הבחנה מגדרית, העובדה שבמלמעלה מ-90% מהמקרים ההורה המשמורן הוא האם,²³ גורמת לגברים רבים לחוש כי אכיפת המשטרה היא מוטה מגדרית.²⁴ מעשרות ראינות שערכתי, ואשר גובו במסמכים, הגיעו אליי מקרים רבים אשר בהם אבות הגישו תלונה למשטרה נגד אם אשר מסרבת לקיים את הסדרי הראייה, ואשר מהם עולה הרושם כי המשטרה סירבה להתייחס לתלונה. בחלק מהמקרים סירבו השוטרים לקבל את התלונה.²⁵ במקרים אחרים, רשמו השוטרים את התלונה, אך כפי הנראה לא נעשה עם התלונה דבר.²⁶ ובחלק מהמקרים, כך עלה מהראינות ומהמסמכים, נמסר לאבות שהגישו את התלונה כי הפרת הסדרי הראייה על ידי האם אינה מעניינה של המשטרה, ולפיכך הוחלט על סגירת התיקים.²⁷

חשוב לציין כי תופעה זו של הורים משמורנים, בדרך כלל – אימהות, אשר מפריס את הסדרי הראייה היא נפוצה למדי,²⁸ והורים שניים רבים מוצאים עצמם חסרי אונים, כאשר ההורה המשמורן מסרב לקיים את הסדרי הראייה ולאפשר להם להיפגש עם ילדיהם. חרף העובדה ששעות המפגש נקבעו על ידי בית המשפט, כאשר ההורה המשמורן מסרב לאפשר להורה השני להיפגש עם ילדיו במועדים שנקבעו על ידי בית המשפט, מוצא עצמו ההורה השני מול שוקת שבורה, כאשר אין ביכולתו לאכוף את

²³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לעיל ה"ש 4; וראו גם דפנה הקר הורות במשפט: מאחורי הקלעים של עיצוב הסדרי משמורת וראייה בגירושים 28 (חנה נוה, חנה הרצוג ואורלי לובין עורכות, 2008).

²⁴ ראו לדוגמה: "המשטרה הפמיניסטית מסייעת לתלונות שווא כחלק מהרצון לפגוע בגברים מאחר שמי ששולט במשטרה זה הנשים" התנועה למען עתיד ילדינו, אתר גרושים ופרודים 9.3.2011, ניתן לצפייה בכתובת: <http://yeladeinu.wordpress.com/> (נבדק לאחרונה ב- 21.3.2011); אתר אולביז (All Biz) – המרכז הארצי לזכויות הגבר במשפחה. ניתן לצפייה בכתובת: <http://almagen.allbiz.co.il/?Searchtype=3> (נבדק לאחרונה ב- 21.3.2011) (ראו שם במיוחד את ההערה השלישית). למותר לציין כי מאמר זה אינו מביע דעה לגבי נכונות הדעות המובעות בקישורים אלה.

²⁵ מראינות רבים שערכתי, עלתה שוב ושוב הטענה כי שוטרים רבים מסרבים לקבל תלונה מאת אב אשר מבקש להגיש תלונה על הפרת הסדרי ראייה.

²⁶ ראו לדוגמה תלונות שהוגשו בתחנות משטרה בשנים האחרונות: נע. 68830/09; ל.ס. 5110/02629/06; ל.ס. 5110/100049/06; ל.ס. 717/06; ל.ס. 729/06; א.כ. 291501/07; א.כ. 5110/02853/04; א.כ. 5110/00094/06; א.כ. 5110/00599/06 [עותק המקור שמור בידי כותב המאמר].

²⁷ ראו לדוגמה הגשת תלונה שנסגרה בכמה תיקים: 225085/07; א.ל. 328267/07; א.כ. 291501/07; א.ל. 483595/08; ד.פ. 250664/09; ד.פ. 254260/09 [עותק המקור שמור בידי כותב המאמר].

²⁸ ראו לדוגמה, מאמר המראה כי עשרות אחוזים מן האימהות מפרות את הסדרי הראייה שלהן: Amy Koel, Susan C. Clark, Robert B. Straus, Ruth Rotundo Whitney & Barbara B. Hauser, *Patterns of Relitigation in the Postdivorce Family*, 56 JOURNAL OF MARRIAGE AND THE FAMILY 265 (1994).

הסדרי הראייה שנקבעו. במקרים מסוימים הפרות אלה מתבצעות על ידי ההורה המשמורן באופן חריג ויוצא דופן. אולם במקרים אחרים, ישנם הורים משמורנים אשר מפרים את הסדרי הראייה באופן קבוע, ובמשך שנים.²⁹

בית המשפט קבע כי "הסדרי הראייה תכליתם להבטיח קשר יציב וקבוע בין ההורים לקטין, זוהי זכותם כהורים וזו זכותו של הילד וטובתו [...] על כן, אין כל סיבה שהקטין ישלם את המחיר על כך שהוריו מנהלים ביניהם קרבות משפטיים ואחרים ואל לבית המשפט לתת ידו לכך".³⁰ בית המשפט מכיר בכך שהסדרי הראייה, המבטיחים מפגשים קבועים בין הילד לבין ההורה השני, משקפים את טובת הילד. לפיכך, על מנת להגן על הילד מפני פגיעה בו, שומה על בית המשפט לוודא שהסדרי הראייה יתקיימו כסדרם.

פסק דין מעניין בהקשר זה הוא עניין **ברנשטיין**.³¹ באותו עניין דובר באם אשר מנעה מהאב להיפגש עם בתם המשותפת. בהתייחסו לכך הבהיר בית המשפט העליון עד כמה מהווה הדבר פגיעה בילדה: "דעתם של מומחים לדבר אשר קבעו שפגישות בין הקטינה לאביה חשובות להתפתחותה", "עלינו לשקול את הנזק העלול להיגרם לילדה [...] ושיגרם לה, כתוצאה ממניעת האב לבקר את ילדתו ולהפגש עמה וניתוק הקשר ביניהם". על רקע זה המליץ בית המשפט כי אם יימשך הדבר יהיה על בית המשפט דלמטה להטיל **מאסר** על האם, וזאת **על מנת למנוע מהאם לפגוע בילדה בכך שהיא מפירה את הסדרי הראייה**.

גישה דומה ננקטה בעניין **ג.ש.**³² באותו עניין דובר באם אשר ביקשה לצמצם את הסדרי הראייה של האב עם הבת, כיוון שהאב איחר כמה פעמים בהחזרת הילדה אל האם. בית המשפט דחה את בקשת האם, בהתייחסו לטובת הילדה: "בל נשכח כי גם ל[ילדה] הזכות שאביה יהיה דמות משמעותית בחייה וכי קשריה עם אביה יהיו תכופים ורצופים. היש לבטל ביקור הקטינה אצל אביה כאשר בביקור קודם האב אינו מחזיר הקטינה בהתאם להוראות התסקיר, או בלשון ב"כ האם 'בדיוק בזמן'? חד וחלק – לא. זכותה של [הילדה] אינה נגזרת ממעשה האב – מחדליו או מעשיו. ביהמ"ש לא יתן יד להטלת סנקציה על ילד בשל מעשה הוריו על משקל 'אבות אכלו בוסר ושיני בנים (בענייננו – בנות) תקהינה'".

לפיכך חשוב להבהיר כי הורים משמורנים אשר מונעים את המפגש בין הילדים לבין ההורה השני פוגעים בראש ובראשונה בילדים.³³ יתרה מכך, פעמים רבות, הורים

²⁹ ראו לדוגמה: תמ"ש (משפחה י"ם) 11645/97 **א.מ. נ' ל.מ.**, פדאור 06 (5) 666 (2006).

³⁰ בש"א (משפחה חי') 2381/05 **נ' ו.ג.**, פדאור 05 (31) 88, פס' 2, 3, 6 (2005).

³¹ ע"א 245/87 **ברנשטיין נ' ברנשטיין**, פדאור 87 (2) 65 (1987).

³² עניין **ג.ש.**, לעיל ה"ש 17, פס' 19, 22.

³³ מחקרים רבים בדקו את עמדת הילדים, בין בהיותם ילדים ובין לאחר שבגרו. ממחקרים אלה עולה בבירור מצוקתם של הילדים בעקבות הזמן המועט מדי שבילו עם אבותיהם. ילדים שבילו ממחצית מהזמן עם אביהם התפתחו טוב יותר מבחינה אישית, רגשית, מקצועית וכדומה. ראו:

משמורנים אשר מחבלים במפגשים בין ההורה השני לבין הילדים תולים את האשם בהורה השני, תוך שהם מלעיטים את הילדים בסיפורים על כך שההורה השני הוא זה שלא רצה להיפגש עם הילדים, דבר שבמקרים רבים הוא הפוך מהמציאות.³⁴ נשאלת השאלה מהם הכלים המשפטיים העומדים לרשות ההורה השני, כאשר ההורה המשמורן מפר את הסדרי הראייה ואינו מאפשר לו לפגוש את הילדים.

ג. הכלים לטיפול בבעיה

ראינו אפוא כי בשונה מההורה המשמורן, אשר יכול לפנות למשטרה ככל עת אשר בה יסרב ההורה השני להעביר אליו את הילדים כפי שנקבע על ידי בית המשפט, דרך פעולה זו חסומה בפני ההורה השני. כאשר ההורה המשמורן הוא זה שמפר את הסדרי הראייה, והוא מסרב להעביר את הילדים אל ההורה השני, המשטרה מסרבת על פי רוב להתערב.³⁵

1. ביזיון בית משפט

למעשה, הדרך היחידה כמעט העומדת בפני ההורה השני היא פנייה לבית המשפט בבקשה לסעד על פי פקודת ביזיון בית משפט.³⁶ סעיף 6 לפקודה מאפשר לבית המשפט לכפות באמצעות קנס או מאסר את קיום החלטתו. באופן עקרוני, סעד זה אמור היה לפתור את הבעיה, ולאפשר להורים השניים לאכוף את זכויותיהם להסדרי הראייה. לבית המשפט עומדים כלים אפקטיביים, ובהם הטלת קנס או מאסר. כלים אלה מרתיעים דיים על מנת לשכנע את מרבית ההורים המשמורנים שמוטב שיקיימו את הסדרי הראייה שנקבעו. אלא שבהקשר זה חשוב להאיר שני פנים של הכלי המשפטי של אכיפה באמצעות פקודת ביזיון בית משפט.

Lisa Laumann-Billings & Robert E. Emery, *Distress Among Young Adults from Divorced Families*, 14 JOURNAL OF FAMILY PSYCHOLOGY 671 (2000); Anne B. Smith, Nicola J. Taylor & Pauline Tapp, *Rethinking Children's Involvement in Decision-Making After Parental Separation*, 10 CHILDHOOD 210 (2003); Patrick Parkinson, Judy Cashmore & Judi Single, *Adolescents' Views on the Fairness of Parenting and Financial Arrangements after Separation*, 43 FAM. CT. REV. 429 (2005); Gollop, לעיל ה"ש 14; Fabricius, לעיל ה"ש 14.

³⁴ ראו לדוגמה: בש"א (משפחה כ"ס) 5647/05 ע.ש. נ' ל.ק., פדאור (4)06 538 (2006), שעסק במקרה חמור של הסתה של האם נגד האב.

³⁵ ראו ה"ש 26–27 לעיל.

³⁶ פקודת ביזיון בית משפט, חא"י א 332 (להלן: "הפקודה" או "פקודת ביזיון בית משפט").

הנקודה הראשונה היא כי בעבר ניתנו סעדים באמצעות פקודת ביזיון בית משפט רק מכאן ולהבא. סעיף 6(1) לפקודה קובע כי לבתי המשפט תהיה "סמכות לכוף אדם בקנס או במאסר לציית לכל צו שניתן על ידם". במילים אחרות, הסעיף מעניק לבית המשפט סמכות לכפות את קיום הצווים. אלא שהסמכות היא סמכות לאכוף, לא להעניש בגין הפרה. על רקע זה התפתחה התפיסה כי בית המשפט יכול להפעיל סנקציות בגין ביזיון בית משפט רק כאיום מפני הפרה עתידית, ולא כסנקציה בגין הפרת עבר.³⁷

משמעותה של גישה זו הייתה כי כאשר הורה משמורן הפר את הסדרי הראייה, יכול היה ההורה השני לקבל סעד מפני הפרות עתידיות שיבוצעו על ידי ההורה המשמורן, אך ההורה השני לא יכול היה לקבל סעד בגין ההפרות שאירעו בטרם פנה לבית המשפט.³⁸

כך, לדוגמה, הורה שני אשר על פי ההסכם אמור היה לקבל את הילדים לפסח, וההורה המשמורן הפר את ההסכם, יכול היה לפנות לבית המשפט בבקשה לביזיון בית משפט. אולם עד שבקשה זאת הייתה נדונה בבית המשפט, חג הפסח היה עובר, ולכן בית המשפט היה דן (אם בכלל), בכך שאל לו להורה המשמורן להפר את הסדרי הראייה בעתיד, אך ההפרה שהפר ההורה המשמורן את הסדרי הראייה בפסח לא הייתה נדונה כלל, ולא הייתה זוכה לסעד כלשהו. הטעם לכך היה שבמועד הדיון הייתה ההפרה הרלוונטית אירוע שהתרחש בעבר, ועל כך לא ניתנו סעדים באמצעות פקודת ביזיון בית משפט. העולה מן האמור הוא שהורים משמורנים ידעו שהם יכולים להפר את הסדרי הראייה ללא חשש. זאת כיוון שכל עוד לא היה קיים נגדם צו תלוי ועומד של ביזיון בית משפט, כל הפרה שהיו מפרים הייתה נדונה בבית המשפט כ"אירוע עבר", ו"אירוע עבר" כאמור, לא היה מזכה בכל סעד.³⁹

כך, לדוגמה, בעניין **מ.א.ב. 40** דובר באם משמורנית שבאופן עקבי הפרה את הסדרי הראייה, תוך שהיא מסכלת את מפגשי האב עם הילדים. השופטת צילה צפת, אשר בפניה נדון העניין, התרתה וחזרה והתרתה באם, לבל תמשיך בהפרות הסדרי הראייה, תוך שהיא מציינת בפניה כי אם תמשיך בהפרות אלה – תחויב בביזיון בית משפט. עם זאת, לאחר שהוגשה הבקשה לביזיון בית משפט לא יכלה השופטת לחייב את האם בגין הפרות העבר, ולכן (פרט להוצאות משפט), חייבה השופטת את האם ב-1500 ש"ח עבור כל הפרה, אך רק בעבור הפרות עתידיות, ולא בגין הפרות העבר.

³⁷ פסק הדין המנחה בעניין זה הוא ע"פ 6/50 לויט נ' אנגל, פ"ד ד(1) 459 (1950).
³⁸ לדיון על המצב המקביל בארצות-הברית ראו לדוגמה: Fields, 240 S.E.2d 58 (Ga. 1997);
 לדיון נרחב וביקורתי על מצב זה ראו: Lawrence A. Goldman, *Tortious Interference with Visitation Rights: A New and Important Remedy for Non-Custodial Parents*, 20 J. MARSHALL L. REV. 307 (1987).

³⁹ ראו: ע"פ 519/82 גרינברג נ' מדינת ישראל, פ"ד לז(2) 187, 191–192, פס" 6 (1983).

⁴⁰ בש"א (משפחה ת"א) 11610/02 מ.א.ב. נ' א.ע., פ"מ משפחה תשס"א 673 (2002).

יש לציין את חשיבותו של פסק דינה של השופטת צילה צפת. בכך שהשופטת קבעה כי כל הפרה עתידית של הסדרי הראייה על ידי האם תחייב את האם ב-1500 ש"ח, מנעה השופטת הפרות עתידיות של הסדרי ראייה. במובן זה הגנה השופטת הן על האב והן על הילדים, בכך שדאגה לכך שהסדרי הראייה יתקיימו כסדרם, ועל כך יש לברך את השופטת. אולם מה שהשופטת לא עשתה, כיוון שהחוק באותה עת לא הסמיך אותה לעשות זאת, הוא לקנוס את האם בגין הפרות העבר. בכך מתבטא הקושי האינהרנטי של הסעד המשפטי של ביזיון בית משפט, כפי שהתפרש בפסיקה.⁴¹

העולה מפרשנות זו של בית המשפט הוא כי למעשה, היא לא הרתיעה מפני הפרות של פסיקת בית המשפט, כל עוד לא ננקטו הליכים בגין ביזיון בית משפט. הורה משמורן ששקל להפר את הסדרי הראייה ולא להעביר בפסח את הילדים אל ההורה השני, כפי שהוא מחויב על פי ההסכם, ידע שלא יאונה לו כל רע, כיוון שכל עוד לא תלוי ועומד נגדו צו של ביזיון בית משפט, בית המשפט יוכל להתרות בו לבל ימשיך להפר את הסדרי הראייה בעתיד, אך לא יעניש אותו על הפרותיו בטרם הגיע לדיון בפניו על פי פקודת ביזיון בית משפט.

העובדה שיעבור זמן רב, חודשים בדרך כלל, בין המועד שבו יגיש ההורה השני את בקשתו לביזיון בית משפט לבין המועד שבו יתקיים הדיון בפועל בבית המשפט, אף היא פעלה לטובת ההורה המשמורן, ואפשרה לו להמשיך ללא חשש להפר את הסדרי הראייה במשך תקופה זאת. במקום לעודד אנשים לשמור על החוק ולקיים את החלטות בית המשפט, הדין למעשה קבע כי כל הורה משמורן הרוצה להפר את הסדרי הראייה מוזמן לעשות כן, כיוון שלא יינקטו נגדו שום צעדים בגין הפרות שיפר בטרם יתקיים בבית המשפט הדיון בגין ביזיון בית משפט.

מצב אבסורד זה הגיע לסופו בזכות פסק דין שנדון בעניין מור.⁴² בפסק דין מהפכני זה קבע בית המשפט העליון כי ניתן להפעיל סנקציה נגד מי שמפר צו של בית משפט, אף בגין הפרות העבר: "בית המשפט יכול, בנסיבות מתאימות, להטיל קנס "בפועל", על אתר, בלא להמתין להפרה שתבוא לאחרי הטלתו, ובלבד שמטרת הקנס אינה הענשה על ההתנהגות בעבר, אלא הרתעה כנגד הפרות נוספות בעתיד".⁴³

⁴¹ ראו גם: Eve Kahao Gonzalez, *Intentional Interference with Visitation Rights: Is This a Tort?*; Owens v. Owens, 47 LOUISIANA L. REV. 217 (1987); James A. Albert & Gregory A. Brodek, *Habeas Corpus – a Better Remedy in Visitation Denial Cases*, 41 Hill; Me. L. REV. 239 (1989); לעיל ה"ש 21, אשר טוענים כי הכלי של ביזיון בית המשפט אינו כלי אפקטיבי דיו על מנת לטפל בבעיה של הפרות הסדרי ראייה.

⁴² ע"פ 5177/03 מור נ' דנציגר – משק פרחים "דן", פ"ד נה(4) 184 (2004).

⁴³ שם, בעמ' 188 לפסק דינו של הנשיא ברק.

מהפך דרמטי זה, אשר בו שינה הנשיא ברק הלכה בת עשרות שנים, הוא חשוב וראוי. הדין הקודם, אשר על פיו יכלו אנשים להפר צווים של בית משפט (בטרם נפתחו נגדם הליכי ביזיון בית משפט), ללא חשש שיינקטו נגדם סנקציות, הגיע לקצו. בעקבות הלכת מור ניתן להטיל סנקציות בגין הפרות עבר, כל עוד המטרה אינה עונשית אלא הרתעתית, כלומר להרתיע את הצד המפר לבל ימשיך להפר את צווי בית המשפט.⁴⁴ אכן, מאז ניתנה הלכת מור בשנת 2004, יושמה הלכה זו עשרות פעמים בפסיקה,⁴⁵ בין השאר, בנוגע להפרות הסדרי ראייה.⁴⁶

אלא שחרף הלכת מור, הבעיה המרכזית של ביזיון בית משפט נותרה חוסר הנכונות של בתי המשפט להפעיל כלי זה בהקשר של הסדרי ראייה. בחינה של הפרקטיקה מגלה שבמרבית המקרים של בקשות לביזיון בית משפט, בגין הפרות הסדרי ראייה שבוצעו על ידי ההורה המשמורן, נמנעים בתי המשפט מלהיענות לבקשות. מראיונות רבים שערכתי עולה כי ברוב המקרים של המקרים, דוחים שופטים את הבקשות לביזיון בית משפט אף מבלי לכתוב פסק דין מסודר בעניין. במקרה הטוב השופטים כותבים החלטה לקונית ללא נימוקים, שבה הם דוחים את הבקשה. במקרה הגרוע מתעלמים השופטים מהבקשות לביזיון בית המשפט, ולא עונים על בקשות אלה כלל.⁴⁷

עיון במאגרי המידע המשפטיים מגלה תמונה דומה. אף שהפרת הסדרי הראייה על ידי הורים משמורנים היא תופעה נפוצה, ובמקרים רבים גוררת הפרה זאת בקשה לסעד בגין ביזיון בית משפט, בחיפוש במאגרי המידע המשפטיים נמצאו רק שלושה-עשר פסקי דין אשר בהם נדונה בקשה לביזיון בית משפט בגין הפרות הסדרי ראייה.⁴⁸

⁴⁴ משה קשת "הרחבת האכיפה בשל אי-קיום צווים שיפוטיים" הפרקליט מט 283 (2006).

⁴⁵ ראו לדוגמה: בש"א (מחוזי ת"א) 13177/05 VERSACE S.P.A נ' ורסצ'ה 83 (לא פורסם, 13.7.2005); ת"א (מחוזי מרכז) 2039-08-07 לביא נ' צח (טרם פורסם, 6.8.2009).

⁴⁶ ראו להלן את הדיון בהקשר של תמ"ש (משפחה כ"ס) 30855/07 ר.ח. נ' ס.ח., פדאור 17)08 (2008) 233.

⁴⁷ חריג לכלל זה ניתן לראות בפרשת ברנשטיין, לעיל ה"ש 31, שבה קבע השופט גולדברג שאף שלא הוגשה בקשה לביזיון על ידי האם, מאחר שעומדת האם במריה ואינה מוכנה לשתף פעולה מרצונה, וכדי שלא יתפרש בענייניה כי בהיותה חוטאת להחלטות בית המשפט היא יוצאת נשכרת, על בית המשפט לפעול בהחלטותיו כך שיתאפשר למערער להגיש בקשה לפי פקודת ביזיון בית משפט.

⁴⁸ בג"ץ 488/88 דואר נ' דואר, פ"ד מב(4) 453 (1989); תמ"ש (משפחה י"ם) 6774/97 פלוני נ' אלמונית, פדאור 9)00 818 (2000) (להלן: תמ"ש 6774/97); תמ"ש (משפחה ח') 27821/97 ים נ' ים, פדאור 13)02 257 (2002); עניין מ.א.ב., לעיל ה"ש 40; עניין כ.ל., לעיל ה"ש 5; בש"א (משפחה י"ם) 55049/05 פלוני נ' פלונית, פדאור 30)05 324 (2005) (להלן בש"א 55049/05); תמ"ש (משפחה י"ם) 12820/06 ק. נ' ק., פדאור 27)06 382 (2006) (להלן: עניין ק. נ' ק.); עניין ע.ש., לעיל ה"ש 34; עניין א.מ., לעיל ה"ש 29; תיק (אזורי ת"א) 2-64-6136 פלוני נ' פלונית, פדאור 29)06 398 (2006) (להלן: ת' 2-64-6136); עניין ר.ח., לעיל ה"ש 46; בש"א (משפחה י"ם) 54231/07 פ.ר. נ' פ.ר., פדאור 23)08 501 (2008); בש"א (משפחה י"ם)

רק בשמונה מהם נענה בית המשפט והעניק סעד בגין ביזיון בית משפט עקב הפרת הסדרי הראייה על ידי הורים משמורנים.⁴⁹ כך, לדוגמה, בעניין פ.ר.,⁵⁰ דובר על אם משמורנית אשר הפרה את הסדרי הראייה באופן חוזר ונשנה, ובכך מנעה מהאב כל אפשרות לראות את הבן הקטן. האב הגיש בקשות חוזרות ונשנות לביזיון בית המשפט, אולם השופטת נילי מימון סירבה לדון בבקשות אלה. יש לציין כי גם האם הגישה בקשות לביזיון בית משפט, בטענה כי גם האב אינו מקיים את הסדרי הראייה, אולם טענותיה של האם נמצאו כלא נכונות על ידי פקידות הסעד. לבסוף, משכלו כל הקיזין, דחתה השופטת מימון את כל בקשות ביזיון בית המשפט על הסף, בטענה כי אכיפת הסדרי הראייה תזיק לילדים. גישתה זו של השופטת מימון, אשר סירבה לאכוף את הסדרי הראייה שהיא עצמה קבעה, משקפת גישה אשר על פיה הסדרי הראייה הם המלצות בלבד, ואינן הסדר אכיף.⁵¹ מאידך גיסא, קיימים מקרים אשר בהם בית המשפט מבין כי על מנת לתת תוקף להחלטתו בדבר הסדרי הראייה, ועל מנת שהסדרי הראייה יקוימו בפועל, עליו להעניק סעד בגין בקשה לביזיון בית המשפט. דוגמה לפסק דין אשר השתמש בכלי של ביזיון בית משפט הוא עניין ר.ח.⁵² באותו עניין דובר באב אשר באופן עקבי נמנעו ממנו המפגשים עם ילדיו, שנקבעו על ידי בית המשפט בהסדרי הראייה.⁵³ האם המשמורנית, שהפרה את הסדרי הראייה, טענה להגנתה כי לא היא שמסכלת את המפגשים בין האב לבין הילדים, אלא הילדים הם שלא מעוניינים לפגוש את אביהם. בפסק דין מרשים דחה השופט יעקב כהן את טענת האם וקבע כי האם היא שגרמה לניכור בין הילדים לבין האב, וכי האחריות לאי-קיום הסדרי הראייה מוטלת על האם. לפיכך פסק בית המשפט כי האם תשלם קנס של 800 ש"ח עבור כל ביקור של הבן אשר יסוכל שלא בעטיו של האב. יתרה מכך, יישם השופט כהן את הלכת מור, וחייב את האם בקנס של 3000 ש"ח בגין הפרות העבר כשהפרה את הסדרי הראייה.

58282/05 ג.ח. נ' ג.ד., פדאור 06(4) 31 (2006).

⁴⁹ עניין דואר, שם; עניין מ.א.ב., לעיל ה"ש 40; בש"א 55049/05, שם; עניין ע.ש., לעיל ה"ש 34; עניין א.מ., לעיל ה"ש 29; ת' 2-64-6136, שם (אם כי דובר במקרה של חטיפה); עניין ר.ח., לעיל ה"ש 46; עניין ח.ג., שם. כמו כן, ראו עניין ברנשטיין, לעיל ה"ש 31, שם אמנם לא הוגשה בקשה לביזיון, אך בית המשפט המליץ לאב להגיש בקשה כזאת, תוך שהוא קובע כי במקרה "שתוגש בקשה כזאת ויתברר כי יש דברים בגו, לא יהא מנוס אלא להפעיל כל פעם את הדרך היעילה במקרה זה לשם כפיית ההוראה על המשיבה, היא דרך המאסר המידי לתקופה שתמחיש את מטרתו".

⁵⁰ לעיל ה"ש 48.

⁵¹ ראו גם: עניין ק. נ' ק., לעיל ה"ש 48; עניין ים, לעיל ה"ש 48; וכן תמ"ש 6774/97, לעיל ה"ש 48.

⁵² עניין ר.ח., לעיל ה"ש 46.

⁵³ נוסף על כך, בית המשפט קבע כי האם תוודא שהאב ידבר בטלפון עם הילדים לפחות פעם ביום, וכן שהילדים וההורים ילכו לטיפול פסיכולוגי. אף החלטות אלה לא קוימו.

בעניין דומה, אשר גם בו טענה האם כי לא היא שמפרה את הסדרי הראייה, אלא הבת היא שמסרבת לפגוש את האב, קבע השופט בן ציון גרינברגר:

"1. למען הסר ספק, אני מדגיש את הדברים הבאים: הטענה שהבת מסרבת לעבור לאב לביקור אינה מקובלת עלי, ולא תתקבל טענה זו כ'תירוץ' לאי-קיום הביקורים. סממן מובהק של קיום אחריותו של הורה משמורן הינו בכך שדואג לקשר תקין, בריא וזורם עם ההורה הלא משמורן. לשם כך על ההורה המשמורן להפעיל את מלוא סמכותו ההורים, וכמו שלא יעלה על הדעת שהורה יתן לקטינה לקבוע לבד את סדר יומה בכל הקשור לביקור סדיר בבית ספר, או בביקור לרופא, כך לא יעלה על הדעת שהקטינה תחליט ותקבע אם יתקיים ביקור אם לאו. מצב זה חייב להיפסק, ומיד. 2. מתכונת הביקורים כבר נקבעה. יש רק לבצעם. 3. אי לכך אני שוב קובע בזה כי הביקורים יתקיימו כסדרם החל מיום המצאת החלטה זו לידי ב"כ האם. על כל ביקור קבוע שבו לא יקבל האב את הבת לידיו, תחוייב האם בקנס של 500 ש"ח".⁵⁴

מפסקי הדין של השופטים יעקב כהן ובן ציון גרינברגר, אנו רואים כי למעשה לבית המשפט קיימים הכלים המתאימים כדי לטפל בהפרות הסדרי ראייה בצורה נחרצת.⁵⁵ אלא שלמרבית הצער פסקי דין אלה הם נדירים, ובתי המשפט אינם מרבים להשתמש בכלים אלה.

2. ביזיון פלילי

יש לציין כי העובדה שבמרבית המקרים ניתן להפר את הסדרי הראייה ללא חשש מסנקציה כלשהי פוגעת במעמדו של בית המשפט. לא בכדי קבע המחוקק כי הפרת הוראה חוקית, ובכלל זה הפרה של צו בית משפט, מהווה עברה פלילית.⁵⁶ במובן זה, פרט לעילת התביעה האזרחית לפי פקודת ביזיון בית משפט קיים כלי משפטי נוסף, פלילי, הנקרא "הפרת הוראה חוקית", ואשר על פיו העונש בגין הפרת הוראה של בית משפט הוא עד שנתיים מאסר.⁵⁷ ואכן, בכמה פסקי דין שעסקו בהפרת הסדרי

⁵⁴ בש"א (משפחה י-ם) 51183/09 פלוני נ' אלמונית, פדאור 09(14) 523 (2009) (להלן: בש"א 51183/09).

⁵⁵ לפסקי דין נוספים של השופט גרינברגר בהקשר זה, ראו עניין א.מ., לעיל ה"ש 29; ובש"א 55049/05, לעיל ה"ש 48.

⁵⁶ ס' 287 לחוק העונשין.

⁵⁷ שם.

ראייה בתי המשפט התייחסו לסעיף זה, כסעיף אשר אפשר להשתמש בו.⁵⁸ חשוב לציין כי באמצעות האיסור על הפרת הוראה חוקית על פי סעיף 287 לחוק העונשין, ניתן להעניש בגין הפרות עבר. בכך כלי זה הוא מרחיק לכת אף יותר מביזיון בית משפט, אשר אפילו לפי עניין מור, מאפשר להטיל סנקציה בגין הפרות עבר רק מתוך שיקולים הרתעתיים.

הפרת הוראה חוקית מאפשרת להטיל סנקציה בגין הפרות עבר, גם מטעמים עונשיים, ולא רק מטעמים הרתעתיים. אכן, בארצות-הברית פעמים רבות נעשה שימוש בסנקציה פלילית נגד הורים אשר מפרים את הסדרי הראייה.⁵⁹ חשוב לציין כי פרט להגנה על הילדים ועל ההורה השני אשר זקוקים להתערבות בית המשפט על מנת שהסדרי הראייה יתקיימו, קיים שיקול נוסף המצדיק את התערבות המשפט הפלילי. במובן מסוים, מה שטעון הגנה הוא גם שלטון החוק ומעמדו של בית המשפט.⁶⁰ אלא שבמשפט הישראלי גם כלי זה נשאר ברוב המכריע של המקרים על הנייר.

חשוב לציין בהקשר זה את תפקודה הבעייתי מאוד של הפרקליטות. ממחקר שערכתי עלה כי הפרקליטות מסרבת באופן עקבי להגיש כתבי אישום נגד הורים משמורנים בגין הפרת הסדרי ראייה, חרף העובדה שהדבר מהווה עברה פלילית.⁶¹ כך, לדוגמה, בתיק מס' 1256/06/14 נימקה פרקליטות המדינה את דחיית הערר על סגירת התיק בטענה הבאה: "העיון בחומר המצוי בתיק החקירה העלה כי ככל שמדובר בטענות שעניינן הפרת צו הסדרי הראייה, המסגרת המתאימה לבחון את מכלול טענות אלה הינה בית המשפט למשפחה".⁶² יש להדגיש כי במקרים אשר בהם אם משמורנית הגישה את התלונה נגד האב על הפרת הסדרי ראייה, נהפך הדבר לעניין פלילי, שלמדינה יש בו עניין ובו היא מגישה כתב אישום בגין הפרת הסדרי הראייה.⁶³ מדיניות אכיפה זאת אינה שוויונית בעליל ומהווה כמובן הפליה אסורה. נדגיש כי כפי שנראה להלן, מבחינה משפטית, לעובדה שאחד ההורים הוא משמורן

⁵⁸ ראו עניין גרינברג, לעיל ה"ש 39, בעמ' 192; ע"פ 741/83 גדרון נ' מדינת ישראל, פ"ד לח(2) 698 (1984).

⁵⁹ ראו לדוגמה: Wilson v. Freeman, 402 So.2d 1004 (Ala. Civ. App. 1981); Hudson, 494 So.2d 664 (Ala. Civ. App. 1986), שם קבע בית המשפט כי אם האם תמשיך להפר את הסדרי הראייה היא תושם במאסר בכל סוף שבוע, עד שתקיים את הסדרי הראייה; עניין *Fields*, לעיל ה"ש 38; כן ראו: *In re Marriage of Almquist*, 704 N.E.2d 68 (Ill Ct. App.1998); *Boggs*, 692 N.E.2d 674 (Ohio Ct. App. 1997); בנוסף, סנקציה פלילית בגין מניעת שיחות טלפון: *Ryder*, 2002 W.L. 258218 (Ohio. Ct. App. 2002).

⁶⁰ ע"פ 300/74 מדינת ישראל נ' ארזי, פ"ד כט(1) 813, 823-822, פס" 9 (1975).

⁶¹ ראו לדוגמה תיקי משטרה: פ.מ י"ם 1256/06/14; א.כ 3348/06; א.כ 6743/05 [עותק המקור שמור בידי כותב המאמר].

⁶² פ.מ. 1256/06/14, שם; ראו שוב אותה גישה גם בעמדת פרקליטות המדינה בתיק 1085/06/14 [עותק המקור שמור בידי כותב המאמר].

⁶³ ראו לדוגמה: ת"פ 358/08, לעיל ה"ש 20.

והשני אינו משמורן לא צריכות להיות השלכות בנוגע לאכיפה של הפרות הסדרי הראייה על ידי ההורה האחר.⁶⁴ על כל פנים, הן בעקבות סירובה של הפרקליטות להגיש כתבי אישום נגד הורים משמורנים אשר מפרים את הסדרי הראייה, והן בעקבות התעלמות בית המשפט מהפרות אלה, הכלי המשפטי של הפרת הוראה חוקית אינו מסייע להורים שניים אשר נפגעים בגין הפרות הסדרי הראייה שנעשות על ידי ההורה המשמורן.⁶⁵

3. סעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות

הכלי הנוסף הקיים, שמאפשר אכיפת הסדרי ראייה, הוא סעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.⁶⁶ סעיף זה קובע כי "בית המשפט רשאי, בכל עת [...] לבקשת צד מעוניין ואף מיוזמתו הוא, לנקוט אמצעים זמניים או קבועים הנראים לו לשמירת עניניו של קטין". סעיף זה אינו מגדיר מראש מהם הסעדים אשר בהם רשאי בית המשפט להשתמש, אלא מעניק לבית המשפט סמכות נרחבת "לנקוט אמצעים זמניים או קבועים הנראים לו לשמירת עניניו של קטין".⁶⁷ העולה מכך הוא כי כאשר בית המשפט מתרשם שההורה המשמורן אינו מקיים את הסדרי הראייה, רשאי בית המשפט להשתמש בסמכות המוקנית לו על פי סעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, ולהפעיל סנקציה נגד ההורה המשמורן, כדוגמת קנס או אף מאסר.

אלא שגם כלי זה נשאר בעיקרו על הנייר. בתי המשפט כמעט שאינם משתמשים בכלי זה. הטעם לכך שבתי המשפט אינם משתמשים בכלי האכיפה שהוענקו להם על ידי המחוקק אינו כי לבתי המשפט אין כלים משפטיים לטפל בהפרות הסדרי ראייה שמבוצעות על ידי ההורה המשמורן, אלא כי הם אינם נחושים דיים לעשות זאת. פסקי הדין של השופטים צפת, כהן, כמו גם סדרה של פסקי דין של השופט גרינברגר, אשר בהם קבעו שופטים אלה כי כל הפרה של הסדרי הראייה על ידי האם תגרוור קנס, מלמדים כי, בידי שופטים נחושים היכולת לאכוף את הסדרי הראייה על הורים משמורנים סרבנים.⁶⁸ אולם, למרבה הצער, פסקי דין אלה הם החריגים.

המציאות הנפוצה היא כי בתי המשפט מעלימים עין מהפרות של הסדרי ראייה שמבוצעות על ידי הורים משמורנים, ונמנעים מלהטיל כל סנקציה על ההורה המשמורן. הימנעות זו של בתי המשפט היא הקרקע היוצרת את המצב שבו הורים

⁶⁴ ראו להלן דיון בפרק ג.4: שוויון באכיפה.

⁶⁵ ס' 287 לחוק העונשין.

⁶⁶ ס' 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

⁶⁷ ראו לדוגמה, עניין **ע.ש.**, לעיל ה"ש 34.

⁶⁸ לפסק דינה של השופטת צפת ראו את עניין **מ.א.ב.**, לעיל ה"ש 40; לפסק דינו של השופט כהן ראו את עניין **ר.ח.**, לעיל ה"ש 46; ולפסקי הדין של השופט גרינברגר, ראו את עניין **א.מ.**, לעיל ה"ש 29; בש"א 55049/05, לעיל ה"ש 48; ובש"א 51183/09, לעיל ה"ש 54.

משמורנים יכולים להפר את הסדרי הראייה באופן שיטתי, בידיעה שלא יאונה להם כל רע בגין הפרות אלה. בכך, למעשה, בתי המשפט נותנים יד להמשך הפגיעה הקשה בילדים הנגרמת על ידי הפרות הסדרי הראייה המבוצעות על ידי הורים משמורנים.⁶⁹ לפיכך, הצעד הראשון הוא להבהיר לשופטים את החיוניות של השימוש המעשי בסמכויות דלעיל אשר הוענקו להם על ידי המחוקק. אולם יתרה מכך, מאמר זה מציע לבחון כלים נוספים אשר ראוי לשקול ככלים אפשריים לטיפול בבעיה של הורים משמורנים אשר מפרים את הסדרי הראייה, ובכך מונעים מההורה השני להיפגש עם הילדים, חרף קביעות בית המשפט.

4. שוויון באכיפה

בהקשר זה, בראש ובראשונה חשוב להצביע על הצורך בשוויון באכיפה. ראינו שכאשר ההורה השני אינו מעביר את הילדים אל ההורה המשמורן במועד שנקבע על ידי בית המשפט, ההורה המשמורן – האם בדרך כלל – יכול לפנות אל המשטרה, והמשטרה תאכוף את הסדרי הראייה שנקבעו. ניידת תישלח לביתו של ההורה השני, והשוטרים ידאגו בפועל לכך שהילדים יועברו אל ההורה המשמורן. במקביל יפתח תיק פלילי נגד ההורה השני, שיוביל פעמים רבות להגשת כתב אישום.⁷⁰ ראינו עוד, כי כיוון שההורה המשמורן הוא בדרך הכלל האם,⁷¹ מועלית לא פעם הטענה כי המשטרה אוכפת את הסדרי הראייה רק כאשר האם היא הנפגעת, ולא כאשר האב הוא הנפגע.⁷² על רקע זה, הטענה הראשונה שנטענת כאן היא כי את האכיפה יש להפעיל בצורה שוויונית. כשם שרשויות האכיפה אוכפות את החלטות בית המשפט כאשר מדובר באב שאינו מעביר את הילדים אל האם, כך חובה על רשויות האכיפה לפעול בנחישות שווה כאשר האם היא זאת שמפרה את הסדרי הראייה. בכך אין כדי

⁶⁹ על הפגיעה הנגרמת לילדים עקב הפרת הסדרי הראייה ומכך שהאם מחבלת במפגשים של הילדים עם האב, ראו: Steven L. Novinson, Post-Divorce Visitation: Untying the Triangular Knot, 2003 U. Ill. L. Rev. 121; Marsha Kline Pruett, Applications of Attachment Theory and Child Development Research to Young Children's Overnights in Separated and Divorced Families, in Overnights And Young Children: Essays From Simons, Lin, Gordon, ;11 לעיל ה"ש 11; Amato & Gilbreth ;The Court Review (2005) ,Warshak ;11 לעיל ה"ש 11; King ;11 לעיל ה"ש 11; Menning, לעיל ה"ש 11; Conger & Lorenz, לעיל ה"ש 11; Bauserman, לעיל ה"ש 11; Pruett, Williams, Insabella & Little ;11 לעיל ה"ש 11; Hetherington, Martha Cox & Roger Cox ;11 לעיל ה"ש 14; Kelly & Lamb ;14 לעיל ה"ש 14; Smith & Gollop, לעיל ה"ש 14; Fabricius, לעיל ה"ש 14; Pruett, Ebling, & Insabella ;14 לעיל ה"ש 14.

⁷⁰ ת"פ 358/08, לעיל ה"ש 20.

⁷¹ ראו פרסום הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לעיל ה"ש 4.

⁷² ראו ה"ש 26 לעיל.

לטעון כי אכיפה על ידי המשטרה היא הכלי הראוי לטיפול בהפרות של הסדרי ראייה. אכיפה על ידי המשטרה עלולה להזיק במקרים מסוימים,⁷³ וקיימים מגוון שיקולים נגד התערבות משטרתית בכל מקרה של הפרת הסדרי ראייה. אלא שאין להצדיק התערבות משטרתית רק כאשר האם היא זאת שמבקשת את עזרת המשטרה. אם המשטרה פועלת כאשר היא מתבקשת לעשות זאת על ידי האם – במקרים אשר בהם האב מפר את הסדרי ראייה,⁷⁴ על המשטרה לפעול בצורה זהה כאשר היא מתבקשת לעשות זאת על ידי האב – במקרים אשר בהם האם היא זאת שמפרה את הסדרי ראייה. תהא אשר תהא ההשקפה בנוגע למעורבות המשטרה בהפרות הסדרי ראייה, המשטרה מחויבת לעקרון השוויון, ולפיכך האכיפה חייבת להיות שוויונית.⁷⁵ אין שום הצדקה לכך שהמשטרה תתערב כאשר מדובר בהפרות על ידי האב, אך כאשר ההפרה מתבצעת על ידי האם – המשטרה תסרב בתוקף לנקוט כל צעד.⁷⁶

גם לעובדה כי הורה אחד הוא משמורן וההורה השני אינו משמורן לא צריכה להיות חשיבות בהקשר זה. הפרה של הסדרי ראייה מהווה עברה פלילית בהיותה הפרת הוראה חוקית.⁷⁷ ככזו, היא מהווה עברה פלילית בין שנעשתה על ידי ההורה השני ובין שנעשתה על ידי ההורה המשמורן.

כך גם הדין בנוגע לחטיפת ילדים על פי חוק אמנת האג.⁷⁸ כאשר אחד ההורים חוטף את הילד למדינה זרה, מהווה הדבר חטיפה בין שההורה החוטף הוא ההורה השני ובין שהחוטף הוא ההורה המשמורן.⁷⁹ הסעדים העומדים להורים הם זהים, מבלי קשר לשאלה אם ההורה החוטף הוא ההורה המשמורן או לא. העובדה שהורה אחד הוא משמורן והורה השני אינו משמורן אינה מתירה להורה המשמורן למנוע מההורה השני לממש את הקשר שלו עם הילד.

⁷³ ראו ה"ש 58 לעיל.

⁷⁴ ת"פ 358/08, לעיל ה"ש 20; אחיה ראב"ד "דרמה בצפון: חטף את בנו ונעצר אחרי ירי לרכבו" Ynet חדשות בארץ: משפט ופלילים 17.2.2011. ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4030314,00.html (נבדק לאחרונה ב-2.5.2011).

⁷⁵ ראו: בג"ץ 6396/96 זקין נ' ראש עיריית באר-שבע, פ"ד נג(3) 289, פס' 16 (1999).

⁷⁶ טענת ההפליה עולה כאשר משווים את המקרים שבהם האב הגיש את התלונה, והתלונה נסגרה או לא טופלה (ראו ה"ש 26–27 לעיל), למקרים אשר בהם האם הגישה את התלונה, על אותן עובדות ממש, והדבר הוליד הגשת כתב אישום נגד האב. ראו לדוגמה: ת"פ 358/08, לעיל ה"ש 20.

⁷⁷ ס' 287 לחוק העונשין.

⁷⁸ חוק אמנת האג (חזרת ילדים חטופים), התשנ"א–1991 (בעיקר סעיף 21).

⁷⁹ ראו בהרחבה: שמואל מורן, אלון עמירן והדרה בר הגירה וחטיפות ילדים היבטים משפטיים ופסיכולוגיים 60 (2003).

דברים דומים ניתן לומר גם בהקשר שלנו על הפרת הסדרי ראייה. העובדה שהורה אחד הוא משמורן וההורה השני אינו משמורן אינה גורמת להפרת הסדרי ראייה על ידי ההורה המשמורן להיות פחות חמורה. במובן זה החוק אדיש באשר לשאלה אם ההורה שהפר את הסדרי הראייה הוא ההורה המשמורן או לא, והמשטרה מחויבת על פי דין לאכוף את הסדרי הראייה בצורה שוויונית.

5. השבה של זמן עם הילדים

כלי נוסף שראוי לבחון הוא ה"השבה". על פי המצב המצוי כיום, הורים משמורנים אשר מבטלים מפגשים של הילדים עם ההורה השני אינם נדרשים להשיב את זמן המפגש שבוטל על ידם, ולאפשר להורה השני ולילד להשלים את זמן המפגש שנמנע מהם.

בהקשר זה, חשוב לציין כי במצבי גירושין רבים, הורים שהיו רגילים לבלות עם ילדיהם על בסיס יומיומי, מוצאים עצמם מוגדרים כהורים שניים, אשר רשאים לבלות עם ילדיהם זמן מועט בהרבה מאשר היו רגילים. הורים אלה מתייחסים בדרך כלל לזמן המפגש שלהם עם ילדיהם כאל נכס נדיר ויקר, ופעמים רבות אף הילדים מחכים בקוצר רוח למפגש שלהם עם ההורה השני. ביטול מפגש על ידי ההורה המשמורן מהווה אפוא פגיעה של ממש הן בהורה השני והן בילד.

על רקע זה מוצע, כי כאשר הורה משמורן מונע מההורה השני לקיים מפגש כלשהו עם הילדים, תחול על ההורה המשמורן חובה להשיב להורה השני את זמן המפגש אשר נגזל ממנו. על פי המצב הקיים היום, כאשר הסדרי ראייה קובעים כי ההורה השני ייפגש עם הילדים פעמיים בשבוע, וההורה המשמורן מונע את המפגשים למשך שנה, ההורה השני לא יקבל החזר על אותם מפגשים אבודים, ועל אותה שנה אשר בה מנע ממנו ההורה המשמורן להיפגש עם ילדיו. כך גם לגבי הסדרי ראייה שסוכלו בחגים, בחופשת הקיץ וכדומה. הפרקטיקה הנוהגת כיום היא כי הפרות של הסדרי ראייה, אשר בהן ההורה המשמורן מונע את קיום המפגש בין ההורה השני לבין הילדים, אינן זוכות להשבה של זמן המפגש שבוטל. חשוב לציין כי במקרים מסוימים ישנם הורים משמורנים אשר שמים להם למטרה לחבל בקשר של ההורה השני עם הילדים. באותם מקרים, המצב הקיים היום נותן להורה משמורן מסוג זה תמריץ להפר את הסדרי הראייה, כיוון שההורה המשמורן יודע שכל מפגש שהוא ימנע בין ההורה השני לבין הילדים לא יושב. מבחינתו מדובר ברווח נקי.

לפיכך, מה שמוצע כאן הוא לקבוע כלל אשר על פיו הורה שמונע מההורה השני להיפגש עם הילדים, בניגוד למה שנקבע על ידי בית המשפט, יחויב להשיב להורה השני את הזמן של המפגש אשר אותו ביטל, הן מבחינה כמותית והן מבחינה

איכותית.⁸⁰ גישה זו נקבעה בחקיקה במדינות שונות בעולם.⁸¹ אכן, גישה זו נראית מוצדקת בראש ובראשונה מתוך נקודת מבט הרתעתית. המצב הנוכחי משדר להורים ששוקלים להפר את הסדרי הראייה כי כדאי להם לעשות זאת, כיוון שלא ידרשו להשיב את הזמן של המפגש אשר יגזלו מההורה השני.

אולם חשיבות נוספת לכלל ההשבה היא ההסתכלות על הנזק שנגרם לקשר שבין הילדים לבין ההורה אשר אתו נמנעו המפגשים. כאשר הורה משמורן מונע מההורה השני לבלות שבתות עם הילדים במשך שלושה חודשים, הוא פוגע בקשר שבין ההורה השני לבין הילדים. שבתות הן לרוב זמן איכות אשר בו הילדים יכולים לבלות עם ההורה שאתו הם נמצאים, ולהעמיק עמו את הקשר. לפיכך, על מנת לאפשר להורה השני לשקם את הקשר עם הילדים, יש לאפשר לו יותר זמן עם הילדים. אם ההורה המשמורן מנע מההורה השני לבלות עם הילדים שש שבתות, השבת שש השבתות להורה השני תאפשר לו לבנות מחדש את הקשר שנפגע.

6. סנקציה כספית

כלי נוסף שחשוב לשקול בהקשר זה הוא הסנקציה הכספית. ראינו לעיל כיצד בתי המשפט יכולים להטיל סנקציה כספית על הורה אשר מפר את הסדרי הראייה. הכלים הפורמליים להטלת סנקציה זו הם פקודת ביזיון בית משפט וסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. אלא שבפועל בתי המשפט כמעט שאינם משתמשים בכלים אלה.

חשוב להדגיש עד כמה אפקטיבי כלי זה של סנקציה כלכלית. אף שאין פסקי דין רבים בנושא זה, במרבית המקרים אשר בהם השופטים הטילו סנקציה כספית על הורה משמורן בגין הפרות הסדרי הראייה, ואכפו את הסנקציה, פעלה סנקציה זו כמטה קסמים. בפסקי הדין שהוזכרו לעיל, אשר בהם השופטים צפת וכהן קבעו כי בגין כל הפרה עתידית תישא האם בתשלום של 1500 ש"ח ו-800 ש"ח, בהתאמה,

⁸⁰ השבה מבחינה "איכותית" משמעה כי הורה אשר מנע מההורה השני מפגש בזמן בעל חשיבות, יחויב להשיב לאותו הורה את הזמן המקביל בהזדמנות הקרובה האפשרית. לפיכך, הורה אשר מנע מההורה השני להיות עם הילדים בליל הסדר, ישיב את המפגש בליל הסדר בשנה שלאחר מכן.

⁸¹ ראו לדוגמה: Australian Family Law Act, §13 (1975); מדינות בארצות-הברית אשר בהן קיימת דרישה זאת הן: (2011) 750 ILCS 5/607.1 (מדינת אילינוי); ME. REV. STAT. ANN. § 19-A § 1653 (1995) (מדינת מיין); (2011) 13 Del. C. § 728(b)(5) (מדינת דלוור); Iowa Code § 598.23(2)(b) (2010) (מדינת איווה); (2011) R.S.Mo. § 452.400(6)(1) (מדינת מיזורי); וכן ראו דיון נרחב: Margaret M. Mahoney, *The Enforcement of Child Custody Orders by Contempt Remedies*, 68 U. PITT L. REV. 835 (2007).

נפסקו הפרות הסדרי הראייה כל עוד אכפו השופטים את החלטותיהם.⁸² באופן דומה, בעניין א.מ. גרם השופט גרינברגר להפסקת הפרות של הסדרי ראייה כאשר חייב בפועל את האמא בקנס כספי של 1,000 ש"ח עם אפשרות להפעלת סנקציות חמורות יותר.⁸³ ברור אפוא כי הטלת סנקציה כספית בגובה כמה מאות שקלים היא כלי יעיל מאוד להפסקתן של הפרות הסדרי הראייה.

עם זאת, אחת הטענות שניתן להעלות נגד גישה זאת, היא הטענה שהטלת קנס על ההורה המשמורן תבוא בסופו של דבר על חשבון הילדים.⁸⁴ טענה זו הועלתה על ידי בית המשפט בעניין ע.ש.. באותו עניין דובר באם אשר הסיתה את הילדות נגד האב, עד כי הילדות סירבו להיפגש עם אביהן. פקידת הסעד ניסתה לסייע לאב להיפגש עם בנותיו, אך נוכח ההסתה וההתנגדות של האם, קבעה פקידת הסעד שהאם לא מאפשרת את קיום הסדרי הראייה. על רקע זה המליצה פקידת הסעד שבית המשפט ינקוט סנקציה נגד האם, על מנת לגרום לה להפסיק לחבל בהסדרי הראייה. במקביל, האב הגיש בקשה לביזיון בית משפט וביקש כי בית המשפט ינקוט סנקציה נגד האם בגין הפרתה את הסדרי הראייה. השופט צבי ויצמן נענה לבקשה וקבע כי בגין כל מפגש אשר לא יתקיים תישא האם בתשלום של 750 ש"ח. עם זאת, בטרם הגיע השופט ויצמן למסקנה זו, קבע השופט כי "את הטלת הקנס יש לבחון באופן זהיר שכן כל פגיעה כלכלית במשיבה תגרום מעצם טיבה, לפגיעה בקטיונות".⁸⁵

בקביעה זו יש, לדעתי, פסול בכמה מישורים. ראשית, המשמעות של הטענה כי קניסת האם, או ההורה המשמורן, תפגע בילדים, היא כי אין להטיל קנסות או חיובים מכל סוג על הורים משמורנים, כיוון שמי שיישא בתוצאות הם הילדים. על פי ההיגיון של קביעה זאת, אין זה ראוי לחייב הורים משמורנים בדו"חות חניה, בקנסות בגין עברות תנועה ובחיובים אחרים מכל סוג, כיוון שחיוב ההורה המשמורן בקנסות ובתשלומים אלה יפגע בסופו של יום בילדים. אגב, קביעה זו, אם היא תקפה, רלוונטית לאו דווקא בנוגע להורים גרושים, אלא היא רלוונטית לציבור ההורים בכלל. קניסת הורה פוגעת בסופו של דבר בילדו, כיוון שלתא המשפחתי יהיו פחות

⁸² עניין מ.א.ב., לעיל ה"ש 40; עניין ר.ת., לעיל ה"ש 46. המחבר ראיין את מייצגי הצדדים במשפטים אלה.

⁸³ עניין א.מ., לעיל ה"ש 29; ראו גם בש"א 55049/05, לעיל ה"ש 48, אף הוא פסק דין של השופט בן ציון גרינברגר, שם נקבע כי האם תשלם 3,000 ש"ח בגין הפרת הסדרי הראייה. מעניין לציין כי בשני מקרים אלה גרמו הקנסות לכך שהאמהות במקרים הנדונים הפסיקו למנוע את המפגשים בין הילדים לבין אבותיהם. אך כפי הנראה עדיין ניסו האמהות בשני מקרים אלה להמשיך ולחבל בקשר שבין הילדים לבין האבות באמצעים אחרים. נושא כאוב זה, של הסתה וחיבול בקשר, מצריך התייחסות נפרדת.

⁸⁴ השו"ע"מ (מחוזי ת"א) 1101/99 פלוגית נ' אלמוני, פדאור (6)00 339 (2000) (להלן: ע"מ 1101/99).

⁸⁵ עניין ע.ש., לעיל ה"ש 34, פס' 15.

משאבים להעניק לילד. נמצא אפוא כי באופן כללי אין לקנוס אדם שהוא הורה לילד, כי בכך אנו פוגעים ברווחתו ובצרכיו של הילד.

אין לקבל קביעה זו. אמנם הילדים תלויים בהוריהם, אך ההורה הוא אישיות משפטית עצמאית ונפרדת מילדיו, ועליו לשאת בתוצאות של מעשיו. העובדה כי בפועל עלולה להיות השפעה לסנקציה שתינקט נגד ההורה על רווחת ילדיו איננה טיעון מספיק כדי לפטור את ההורה מכל אחריות למעשיו.

זאת ועוד, אי-הטלת סנקציה על אדם בגין היותו הורה לילדים, והחשש כי הטלת הסנקציה על ההורה תפגע בילדים, משמעה בפועל חסינות להורים מפני סנקציות על מעשיהם. אנשים שהם הורים יוכלו לא רק לחנות במקומות אסורים ולנהוג בצורה שמסכנת את הסובבים אותם, אלא אולי אף לגנוב ולבצע פשעים אחרים, בחסות הטיעון שהענשת ההורה תפגע בסופו של דבר בילדיו. אין צורך להכביר במילים על השלכות טיעון כזה.⁸⁶

אולם יתרה מכך, הטיעון החשוב ביותר בהקשר זה, נגד פטירת ההורה המשמורן מסנקציות בגין מעשיו הוא הטיעון כי הפרת הסדרי הראייה על ידי ההורה המשמורן היא-היא הפגיעה הקשה ביותר בילדים.⁸⁷ מחקרים רבים מראים כי כדי למזער את הפגיעה בילדים בעקבות הגירושין חשוב שהילדים יוכלו לשמור על קשר משמעותי ורציף עם שני הוריהם.⁸⁸ מצב אשר בו ההורה המשמורן מחבל בקשר של ההורה השני עם הילדים, ומונע מפגשים של הילדים עם ההורה השני, פוגע קשות לא רק בהורה השני, כי אם בעיקר – בילדים.⁸⁹

זאת ועוד, מחקרים מראים כי מצב אשר בו יודעים הילדים כי מפגשיהם עם ההורה השני אינם ודאיים, הוא מצב שמעורר אצל הילדים חרדות, ומקשה עליהם

⁸⁶ מעניין לציין בהקשר זה את ע"מ 1101/99, לעיל ה"ש 84, שם קובע השופט פורת מצד אחד, כי אין להתנות את תשלום מזונות הילדים בקיום הסדרי הראייה, כיוון שאין לפגוע בילדים בגין אי-קיום הסדרי הראייה על ידי אדם. מצד שני, קבע השופט, ראוי להשתמש בכלי של ביזיון בית משפט על מנת לתמרץ את האם לקיים את הסדרי הראייה. יוצא אפוא כי לדעת השופט פורת, קישור ישיר בין הפרות הסדרי הראייה לבין מזונות הילדים אינו ראוי, אך קניסת האם באמצעות ביזיון בית משפט – הוא צעד ראוי.

⁸⁷ ראו עניין ג.ש., לעיל ה"ש 17.

⁸⁸ WALLERSTEIN & KELLY, לעיל ה"ש 14; Hetherington, Martha Cox & Roger Cox, לעיל ה"ש 14; Kelly, *The Determination of Child Custody: The Future of Children*, לעיל ה"ש 14; Simons, Lin, Gordon, לעיל ה"ש 11; Amato & Gilberth, לעיל ה"ש 14; Conger & Lorenz, לעיל ה"ש 11; Kelly & Lamb, לעיל ה"ש 14; Smith & Gollop, לעיל ה"ש 14; King, לעיל ה"ש 11; Amato & Fowler, לעיל ה"ש 14; Menning, לעיל ה"ש 11; Pruet, Williams, Insabella & Little, לעיל ה"ש 11; Bauserman, לעיל ה"ש 11; Warshak, לעיל ה"ש 11; Fabricius, לעיל ה"ש 14; Pruet, Ebling, & Insabella, לעיל ה"ש 14; Kelly, *Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights from Empirical and Clinical Research*, לעיל ה"ש 14.

⁸⁹ שם.

לשקם ולבנות את חייהם לאחר גירושי ההורים. לפיכך, השלמה של בית המשפט עם מצב שההורה המשמורן מפר את הסדרי הראייה של ההורה השני, בטענה כי ענישה של ההורה המשמורן תפגע בילדים, הוא מצב אבסורד. ענישה של ההורה המשמורן **מגנה על הילדים** מפני המשך הפגיעה בהם על ידי ההתנהגות האנוכית של ההורה המשמורן.

נוסף על כך, יש להעיר כי החשש של שופטים מפני פגיעה בילדים במקרה שבו יטיל בית המשפט סנקציה על ההורה המשמורן, הוא חשש שאינו בהכרח מציאותי. עיון באותם מקרים, אשר בהם בית המשפט קבע כי בגין כל הפרה עתידית של הסדרי הראייה על ידי ההורה המשמורן – יישא ההורה בקנס כלשהו, מלמד כי במרבית המקרים האיום בסנקציה הכספית גרם להפסקת ההפרות על ידי אותם הורים. הורים אשר מצויים בפני הבררה של תשלום קנס או קיום הסדרי הראייה, בוחרים בדרך כלל לקיים את הסדרי הראייה.

במקרים מסויימים נדרש הורה סרבן לשלם את הקנס פעם אחת על מנת להפנים את הלקח,⁹⁰ ובמקרים אחרים הפנימו ההורים הסרבנים את המסר אף מבלי לשלם שקל אחד. עצם הקביעה של בית המשפט כי הפרה עתידית תגרום לחיוב ההורה המשמורן בתשלום כלשהו, היא כשלעצמה גורמת לרוב המכריע של ההורים לקיים את הסדרי הראייה ככתבם וכלשונם. יוצא אפוא כי שופט אשר קובע כי הפרה של הסדרי הראייה תגרום לסנקציה כלכלית, יגרום לכך שהילד יוכל להיות בקשר תקין הן עם אביו והן עם אמו, וספק רב אם איזושהי פגיעה כלכלית תיגרם להורה או לילדים. אכן במדינות רבות בארצות-הברית,⁹¹ כמו גם בארצות אחרות,⁹² קובע החוק במפורש כי ניתן להטיל סנקציה כספית על ההורה המשמורן בגין הפרת הסדרי ראייה.

זאת ועוד, במקומות מסויימים בארצות-הברית קיימת אפשרות מרחיקת לכת אף יותר והיא – לשלול מההורה המשמורן את הזכויות למזונות הילדים במקרה שבו הפר את הסדרי הראייה.⁹³ מבלי להביע עמדה באשר לגישה זאת, מה שעומד מאחוריה היא התפיסה כי איום בסנקציה כספית נגד הורה משמורן יגרום לו לקיים את הסדרי הראייה. אולם אף אם גישה זו אינה מקובלת במשפט הישראלי, אשר בו מזונות הילדים נתפסים ככספי הילדים, ולא ככספי ההורה המשמורן, עדיין חשוב להבין כי איום בסנקציה כספית על ההורה המשמורן הוא כלי רב-ערך בתמרוץ ההורה המשמורן לקיים את הסדרי הראייה שנקבעו על ידי בית המשפט.

⁹⁰ עניין **מ.א.ב.**, לעיל ה"ש 40; עניין **א.מ.**, לעיל ה"ש 29; ובש"א 55049/05, לעיל ה"ש 48.

⁹¹ 23 P.A.C.S. § 4346 (2010) (מדינת פנסילבניה) – עד \$500 קנס או עד 6 חודשי מאסר; C.R.S. 14-10-129.5 (2010) (מדינת קולורדו) – \$100 לכל הפרה; 13 Del. C. (מדינת דלוור), לעיל ה"ש 81; R.S.Mo. (מדינת מיזורי), לעיל ה"ש 81 – עד \$500.

⁹² Penal Code § 227-5 (2005) (להלן: "החוק הצרפתי"); Australian Family Law Act, לעיל ה"ש 81.

⁹³ ראו: Mahoney, לעיל ה"ש 81.

על רקע זה, גישה יותר מתונה אשר אף היא מקובלת בארצות-הברית, היא הגישה הדורשת מההורה המשמורן להפקיד ערובה בבית המשפט, אשר תחולט ותועבר אל ההורה השני במקרה שבו יפר ההורה המשמורן את הסדרי הראייה.⁹⁴ גישה זו משקפת תפיסה אשר על פיה טובת הילד דורשת כי הילד יוכל לקיים קשר מלא עם שני הוריו, והסנקציה הכספית היא אמצעי כפייה שמוודא שהילד יוכל לממש את זכותו לקשר תקין עם שני הוריו.

מכל מקום, יש חשיבות מיוחדת לכך שבשעה שבית המשפט קובע סנקציה כספית בגין הפרות הסדרי ראייה, יקבע כי תשלום זה יינתן כפיצוי להורה הנפגע, ולא כקנס אשר מועבר לאוצר המדינה, כפי שקורה בהליכים של ביזיון בית משפט. הצדקה אחת לכך היא שהפרת הסדרי הראייה פוגעת בהורה אשר ממנו נשללה האפשרות להיות עם ילדו, ולכן מן הראוי הוא כי התשלום אותו נושא ההורה המפר יועבר כפיצוי כלשהו להורה שנפגע עקב הפרה. אך מעבר לכך, אם הסנקציה הכספית תהווה קנס הנזקק לזכות אוצר המדינה, לא רק שלהורה הנפגע לא תהיה מוטיבציה ישירה לגרום לאכיפת הקנס בכל פעם שההורה האחר מפר את הסדרי הראייה, אלא שברמה הפרוצדורלית, ההורה שנפגע יידרש לפנות בכל פעם לבית המשפט, הליך שהוא גם יקר וגם מסובך מבחינתו של ההורה שנפגע. לעומת זאת, אם בית המשפט יקבע כי הסנקציה הכספית בגין הפרות הסדרי ראייה תהווה מעין פיצוי המשולם להורה הנפגע, אכיפת תשלומים אלה תוכל להיעשות באמצעות ההוצאה לפועל, בהליך פשוט וקצר יחסית, וללא עלויות משמעותיות מבחינת ההורה הנפגע.

7. מאסר

לבסוף, עלינו להתייחס לחלופת המאסר אשר בית המשפט יכול להטיל על הורה אשר מפר את הסדרי הראייה. בארצות-הברית קיימות מדינות אשר קובעות במפורש בחקיקה כי העונש הראוי בגין הפרת הסדרי ראייה הוא מאסר.⁹⁵ בצרפת קובע החוק כי הורה שהפר את הסדרי הראייה לאחר שהתרו בו, יענש בקנס של 15,000 יורו ושנת מאסר,⁹⁶ וגם באוסטרליה העונש על הפרת הסדרי ראייה יכול להגיע לשנת מאסר.⁹⁷

⁹⁴ ראו לדוגמה את ההתייחסות המפורשת לכך בחקיקה של מדינת נברסקה: R.R.S. Neb. § 42- SANDRA MORGAN LITTLE, R.S.Mo ;364.15 (2010) (מדינת מיזורי), לעיל ה"ש 81; כן ראו: Mahoney ;CHILD CUSTODY AND VISITATION: LAW AND PRACTICE 2 (2006), לעיל ה"ש 81.

⁹⁵ ראו 23 PA.C.S (מדינת פנסילבניה), לעיל ה"ש 91 (עד 6 חודשי מאסר); 13 Del. C. (מדינת דלוור), לעיל ה"ש 81.

⁹⁶ ראו החוק הצרפתי, לעיל ה"ש 92.

⁹⁷ Australian Family Law Act, לעיל ה"ש 81.

לדעתי מאסר הוא עונש דרסטי, ויש לעשות בו שימוש רק במצבים קשים. במרבית המקרים הסנקציה הכלכלית אפקטיבית דיה, ולא יהיה צורך להגיע לחלופת המאסר, אשר היא מטבעה קשה וחמורה. עם זאת, אין לשלול לגמרי את השימוש בכלי זה. ייתכנו מצבים אשר בהם מסיבות כלשהן לא ניתן להטיל על ההורה המשמורן סנקציה כלכלית, לא ניתן לאכוף עליו סנקציה מסוג זה, או שסנקציה כלכלית לא תהיה אפקטיבית כלפיו. באותם מצבים בהחלט ראוי לשקול את השימוש באיום במאסר, על מנת לתמרץ את ההורה הסרבן לקיים את הסדרי הראייה כפי שנקבעו על ידי בית המשפט.⁹⁸

דברים ברוח זו פסק בית המשפט העליון בעניין **ברנשטיין**.⁹⁹ באותו עניין ניסה בית המשפט מגוון של דרכים לשכנע את האם המשמורנית לקיים את הסדרי הראייה, אך ללא הועיל. לפיכך, קבע בית המשפט כי אם תמשיך האם בהפרות הסדרי הראייה יהיה על בית המשפט קמא להטיל עליה מאסר:

"משעומדת המשיבה במריה ואינה מוכנה לשתף פעולה מרצונה, וכדי שלא יתפרש בעיניה כי בהיותה חוטאת להחלטות בית המשפט היא יוצאת נשכרת, על בית המשפט יהא לקבוע הוראות ברורות לעניין הביקורים והפגישות של המערער ובתו, ולכל עניין אחר שיימצא לנכון לשם איחוי הקרע ביניהם. באופן שאי-קיום הוראה מהוראותיו של בית המשפט יאפשר למערער להגיש בקשה לפי פקודת ביזיון בית המשפט לכפות על המשיבה ציות להוראה. משתוגש בקשה כזאת ויתברר כי יש דברים בגו, לא יהא מנוס אלא להפעיל כל פעם את הדרך היעילה במקרה זה לשם כפיית ההוראה על המשיבה, היא דרך המאסר המידי לתקופה שתמחיש את מטרותו. שכן הנחתנו היא כי אם מקל נועם לא גרם למשיבה להתפקח יעשה זאת מקל חובלים".¹⁰⁰

דוגמה נוספת למקרה אשר בו עשה בית המשפט שימוש בחלופת המאסר היא בעניין **ג.ת.**¹⁰¹ באותו עניין דובר באם אשר השתמשה ברופא הילדים באופן מניפולטיבי על מנת לסכל את הסדרי הראייה. השופט פיליפ מרכוס מבית המשפט לענייני משפחה בירושלים התרה בה לבל תמשיך לקחת את הילד לרופא בלא נוכחות האב, אך האם התעלמה מהתראותיו של בית המשפט והמשיכה בשלה. משקבע השופט מרכוס כי ביקור של האם אצל הרופא בלא נוכחות האב יגרום למאסרה של האם למשך יומיים, פסקה האם ממעשיה. בפועל, האם מעולם לא נאסרה. די היה באיום במאסר על מנת

⁹⁸ עניין **א.מ.**, לעיל ה"ש 29, פסק דינו של השופט גרינברגר.

⁹⁹ עניין **ברנשטיין**, לעיל ה"ש 31, פס' 8.

¹⁰⁰ שם.

¹⁰¹ לעיל ה"ש 48.

לשכנע את האם לקיים את החלטות בית המשפט. במובן זה חלופת המאסר דומה לסנקציה הכספית. המטרה אינה להעניש את ההורה הסרבן. המטרה היא לאיים עליו בסנקציה אפקטיבית שתגרום לו לקיים את הסדרי הראייה, ובכך לאפשר לילד לקיים קשר תקין עם שני הוריו.¹⁰²

לסיכום, מאמר זה הראה כי לבד מהכלים של פסיקת ביזיון בית משפט וביזיון פלילי, ושימוש בסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות,¹⁰³ יש לשקול גם את השימוש בשוויון באכיפה, בהשבה של זמן המפגש שבוטל, בסנקציה כספית ובמאסר, ככלים שיבטיחו שהסדרי הראייה יקוימו בפועל.

ד. המלצות ועדת שניט: סקירה וביקורת

כעת נשוב ונבחן את המלצות ועדת שניט בהקשר זה. דו"ח הביניים של הוועדה הציע תיקון לפרק ב' של חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (להלן: "התיקון המוצע"). ראינו כי סעיף 11 לתיקון המוצע קובע כך:

"11. הפרת האחיות ההורית

- (א) הפר הורה הסכם הורות או הסדר הורות רשאי ההורה האחר או הילד לבקש מבית המשפט להורות על אמצעי האכיפה הבאים נגד ההורה המפר:
- (1) הפניה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט, לשם גיבוש דרכים למימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות;
 - (2) מינוי צד שלישי למתאם הורות, אשר ילווה את ההורים במימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות;
 - (3) חיוב הורה שהפר באופן חוזר ונשנה את הסכם ההורות או הסדר ההורות, לתת התחייבות שישתתף בהדרכה וטיפול מקצועי מגורם שייקבע על ידי בית המשפט, ולשאת בהוצאות הכרוכות בכך;
 - (4) חיוב ההורה המפר בפיצוי ההורה האחר, לרבות השבת כל הוצאה כספית שאותו הורה נזקק להוציא עקב ההפרה;

¹⁰² ראו גם עניין א.מ., לעיל ה"ש 29, פס' 46.

¹⁰³ פקודת ביזיון בית משפט; ס' 287 לחוק העונשין; ס' 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

(5) שינוי ההסדרים שנקבעו הסכם ההורות או בהסדר ההורות.

(ב) סעיף קטן (א) אינו בא לגרוע מסמכותו של בית המשפט לתת צו אכיפה לפי פקודת ביזיון בית המשפט¹⁰⁴.

בנוסף, סעיף 12 לתיקון המוצע קובע כך:

"12. עוולה בנזיקין בשל הפרת האחריות ההורית

הפרת הסכם ההורות או הסדר ההורות היא עוולה בנזיקין"¹⁰⁵.

במובן זה ועדת שניט מציעה שבעה כלים לטיפול בהפרות הסדרי ראייה. שלושת הכלים הראשונים שמציעה הוועדה הם כלים טיפוליים במהותם, וארבעת הכלים האחרונים נושאים אופי יותר סנקציוני. הכלים שמוצעים על ידי ועדת שניט הם:

1. הפניה ליחידת הסיוע של בית המשפט¹⁰⁶

יחידת הסיוע היא גוף טיפולי אשר בו מצויים עובדים סוציאליים ופסיכולוגים. תפקיד יחידת הסיוע הוא לעזור לבני זוג (או בני זוג לשעבר) להגיע להבנות ולהסכמות, וכן למצוא דרכי התנהגות אשר יצמצמו את הפגיעה בילדים.¹⁰⁷ במובן זה, יש לברך על המלצת ועדת שניט בהקשר זה. כלים טיפוליים הם דבר מבורך, וכאשר ניתן להיעזר בכלים אלה על מנת לגרום להורים להגביר את שיתוף הפעולה ביניהם ולהוריד את מידת הקונפליקט – ראוי לעשות זאת.¹⁰⁸

¹⁰⁴ ס' 11 לתיקון המוצע.

¹⁰⁵ שם.

¹⁰⁶ ס' 11(א)(1) לתיקון המוצע.

¹⁰⁷ ס' 5 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995; וראו עניין ס.י., לעיל ה"ש 2, פס' 11.

¹⁰⁸ על חשיבות הכלים הטיפוליים בהפחתת הקונפליקט, ראו דוגמה: Kevin M. Kramer, Jack Arbuthnot, Donald A. Gordon, Nicholas J. Rousis & Joann Hoza, *Effects of Skill-Based Versus Information-Based Divorce Education Programs on Domestic Violence and Parental Communication*, 36 FAMILY COURT REVIEW 9 (1998); Rachel A. Haine, Irwin N. Sandler, Sharlene A. Wolchik, Jenn-Yun Tein & Spring R. Dawson-McClure, *Changing the Legacy of Divorce: Evidence from Prevention Programs and Future Directions*, 52 FAMILY RELATIONS 397 (2003); JoAnne L. Pedro-Carroll, *Fostering Resilience in the Aftermath of Divorce: The Role of Evidence-Based Programs for Children*, 43 FAMILY COURT REVIEW 52 (2005); ראו גם את עמדתה של דורית אלדר, הממונה על יחידת הסיוע בישראל, העומדת על חשיבות העניין במאמרה: דורית אלדר "תובענה ליישוב סכסוך: חלופה טיפולית בבית המשפט למשפחה" דיני המשפחה בישראל בעידן בית המשפט למשפחה ג 1217 (2000).

2. מינוי מתאם הוריי¹⁰⁹

הכלי השני שהומלץ על ידי ועדת שניט הוא מינוי מתאם הוריי.¹¹⁰ גם כאן, יש להניח כי המתאם ההורי הוא דמות טיפולית, או פסבדו-טיפולית, אשר אמורה לסייע להורים לשתף פעולה ביניהם ולהוריד את רמת הקונפליקט, תוך שהמתאם ההורי שומר על כך שהסדרי הראייה יתקיימו כסדרם.¹¹¹

3. השתתפות בהדרכה וטיפול הורי¹¹²

כך גם לגבי הכלי השלישי שהומלץ על ידי ועדת שניט, שהוא הפניה של ההורים להדרכה או טיפול הורי.¹¹³ פעמים רבות הורים המצויים בהליך גירושין בעל קונפליקט גבוה, מתקשים לראות כיצד משפיעות פעולותיהם על הילדים. הורים לא מעטים עסוקים כל כך במלחמה ביניהם, עד כי אינם רואים כיצד במסגרת המלחמה שהם מנהלים אחד עם השני, נפגעים הילדים. אחת הדרכים אשר בהן מלחמה בין ההורים עלולה לפגוע קשות בילדים היא כאשר המלחמה בין ההורים גורמת לכך שהקשר של הילדים עם אחד ההורים נפגע בצורה משמעותית.

כך, לדוגמה, בעניין ע.ש., אשר הוזכר לעיל, דובר באם אשר הסיתה את הילדות נגד אביה.¹¹⁴ השופט ויצמן נענה לבקשת האב לביזיון בית משפט וקבע כי בגין כל מפגש שלא יצא אל הפועל תישא האם בתשלום של 750 ש"ח, אך פרט לכך השופט ויצמן השתמש בסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, וחייב את האם

¹⁰⁹ ס' 11(א)(2) לתיקון המוצע.

¹¹⁰ לחקיקה דומה, ראו לדוגמה את החקיקה במדינת אילינוי: ILCS 750, לעיל ה"ש 81.

¹¹¹ ראו: Kramer, Arbutnot, Gordon, Rousis & Hoza, לעיל ה"ש 108; JoAnne Pedro-Carroll, Ellen Nakhnikian & Guillermo Montes, *Court Affiliated Parent Education: Assisting Children Through Transition: Helping Parents Protect their Children from the Toxic Effects of Ongoing Conflict in the Aftermath of Divorce*, 39 FAM. CT. REV. 377 (2001); Joan B. Kelly, *Psychological and Legal Interventions for Parents and Children in Custody and Access Disputes: Current Research and Practice*, 10 VA. J. Haine, Sandler, Wolchik, Tein & Dawson-Mcclure; SOC POL'Y & LAW 129 (2002), לעיל ה"ש 108; Pedro-Carroll, לעיל ה"ש 108.

¹¹² ס' 11(א)(3) לתיקון המוצע.

¹¹³ ראו לדוגמה: תמ"ש (משפחה קר') 5990/06 ב.ק.א. נ' ב.ד., פדאור 08(2) 163 (2008), אשר בו מפנה בית המשפט את ההורים להדרכה הורית. לדיון נרחב בעניין ראו: Joan B Kelly, *Parents With Enduring Child Disputes: Multiple Pathways to Enduring Disputes*, 9 JOURNAL OF Kelly, *Psychological and Legal Interventions for Parents*; FAMILY STUDIES 51 (2003), Haine, Sandler, Wolchik, Tein & Dawson-Mcclure; לעיל ה"ש 111, and *Children in Custody*, לעיל ה"ש 108; Pedro-Carroll, לעיל ה"ש 108.

¹¹⁴ עניין ע.ש., לעיל ה"ש 34.

לפנות לקבלת טיפול פסיכולוגי, מתוך התפיסה כי טיפול כזה נחוץ לשם טובת הילדים.¹¹⁵

לסיכום, הפניית ההורים להדרכה ולטיפול הורי עשויה להועיל בכך שאיש מקצוע יסייע להורים להתרכז בטובת הילד, להימנע מהכנסת הילד אל תוך סכסוך הגירושין, ולאפשר לילד לנהל מערכת יחסים תקינה עם שני הוריו, דבר החשוב מאוד לטובתו של הילד.¹¹⁶

שלושת הכלים האלה (הפניה ליחידת הסיוע, מינוי מתאם הורי והשתתפות בהדרכה או בטיפול) הם כלים טיפוליים במהותם, אשר יש בכוחם להועיל ולסייע להורים לשתף פעולה ביניהם בכל הנוגע לילדים ולהוריד את רמת הקונפליקט. תפקידם של כלים אלה הוא לעזור להורים להבין כי הילד זקוק למעורבות שני ההורים בחייו, ולסייע בסופו של דבר הן לילדים והן לשני ההורים.

יש לציין כי שלושת הכלים האלה, בהיותם כלים טיפוליים, הם כלים מתאימים לטיפול במגוון סוגי הורים. במסגרת זו, כלים אלה הם כלים ראויים ואפקטיביים הן כלפי הורים משמורנים אשר מפרים את הסדרי הראייה ואינם מאפשרים להורים השניים לראות את ילדיהם במועדים אשר נקבעו על ידי בית המשפט, והן כלפי הורים שניים אשר אינם מממשים את זכותם לראות את ילדיהם במועדים שנקבעו. ראינו לעיל כי כאשר הורים שניים אינם מממשים את זכותם לראות את ילדיהם במועדים שנקבעו לכך על ידי בית המשפט, אין זה נכון לנקוט נגדם סנקציה משפטית.¹¹⁷ ראשית, במישור הפורמלי, הסדרי הראייה מנוסחים על פי רוב כזכות, ולא כחובה, ולכן אין בסיס לנקיטת צעדים משפטיים נגד הורה שני אשר לא מימש את זכותו לראות את ילדיו במועדים שנקבעו לכך על ידי בית המשפט. אך יתרה מכך, במישור המהותי, ראינו כי אין זה ראוי לכפות על הורה כלשהו מפגשים עם ילדיו, כיוון שקשה להניח כי תצמח טובה כלשהי ממפגשים אשר נכפו על ההורה מאימת הסנקציה המשפטית.

במובן זה, ועדת שניט נקטה גישה נבונה יותר. שלושת הסעדים האמורים (הפניה ליחידת הסיוע, מינוי מתאם הורי והשתתפות בהדרכה או בטיפול) אינם באים לכפות על ההורה השני מפגשים עם הילדים באמצעות איום בסנקציה משפטית. הם באים לעודד אותו להתמסר לטיפול הקשר שלו עם ילדיו, ובכך הם כלים ראויים מאוד. בכל מקרה, שלושת הכלים הראשונים המוצעים על ידי ועדת שניט הם כלים טיפוליים, וככאלה, יש להשתמש בהם הן ביחס להורים שניים אשר אינם מממשים את זכותם להיפגש עם ילדיהם והן כלפי הורים משמורנים אשר מונעים מהורה השני להיפגש

¹¹⁵ שם, פס' 24.

¹¹⁶ עניין כ.ל., לעיל ה"ש 5; ראו טקסט ליד ה"ש 10 לעיל; לחקיקה דומה ראו: ILCS 750, לעיל ה"ש 81.

¹¹⁷ ראו דיון לעיל בפרק ב.1, 1.1: "ההורה השני' אינו מקיים את המפגשים".

עם הילדים במועדים שנקבעו לכך על ידי בית המשפט.
 כעת הבה נבחן את יתר הכלים המוצעים על ידי ועדת שניט.

4. פיצוי ההורה האחר

הכלי הרביעי המוצע על ידי ועדת שניט הוא פיצויים בגין הפרה של הסדרי הראייה. סעיף 11(א)(4) לתיקון המוצע קובע כי בית המשפט רשאי להורות על "חיוב ההורה המפר בפיצוי ההורה האחר, לרבות השבת כל הוצאה כספית שאותו הורה נזקק להוציא עקב ההפרה". על כך יש לברך את הסדרי הראייה יש לקיים ככתבם וכלשונם. אם אחד ההורים הפר את הסדרי הראייה, ובכך גרם להורה השני נזקים, מן הדין הוא כי ההורה המפר יפצה את ההורה השני על נזקיו, וכך גם קובע החוק במדינות שונות בעולם.¹¹⁸

זאת ועוד, חשיבות הזכות לפיצוי כספי בגין הפרה, אינה רק בתיקון הנזק שנוצר בעקבות ההפרה, אלא גם בהרתעה שתיצור זכות זו מפני הפרות עתידיות. במילים אחרות, יש להניח כי הזכות לפיצוי כספי בעקבות הפרה של הסדרי הראייה לא רק תפצה את ההורה הנפגע לאחר שאירעה ההפרה, אלא במקרים רבים גם תמנע את ההפרה מלכתחילה, או לכל הפחות, תמנע את הישנותה.

ראינו לעיל כיצד הפרות חוזרות ונשנות של הסדרי ראייה יכולות להיפסק באחת, כאשר בית המשפט קובע סנקציה כספית בגין כל מפגש שלא יוצא על הפועל, ומממש אותה.¹¹⁹ כך היה עם השופטת צפת בעניין מ.א.ב.,¹²⁰ כך היה עם השופט בן ציון גרינברגר בעניין א.מ., אשר משעה שקבע סנקציה כספית נגד האם החלו הפגישות להתנהל כסדרן, וכן הלאה.¹²¹ פיצוי כספי הוא כלי יעיל מאוד למניעת הישנותן של הפרות.

אלא שניסוחו הנוכחי של סעיף 11(א)(4) לתיקון המוצע הוא ניסוח שאינו בהיר במידה מספקת. השאלה העולה היא אם על פי הניסוח המוצע חייב ההורה הנפגע להוכיח לבית המשפט את היקף הנזק שנגרם לו עקב ההפרה של הסדרי הראייה. ייתכן מאוד שכן. לפיכך, במובן זה, קיים חשש כי הניסוח הנוכחי של הסעיף יהווה מכשלה ליישומו. במקרים רבים ברור כי הפרת הסדרי הראייה פגעה בהורה האחר

¹¹⁸ R.R.S. Neb, לעיל ה"ש 94; 750 ILCS, לעיל ה"ש 81; 13 Del. C., לעיל ה"ש 81; R.S.Mo., לעיל ה"ש 81, בנוסף לקנס של \$500; לפסקי דין שחייבו בפיצויים הורה שהפר את הסדרי הראייה שנקבעו, ראו: Barton, Zillmer v. Lakins 544 N.E.2d 550 (Ind. Ct. App. 1989); MacIntosh, 749 N.E.2d 626 (Ind. Ct. App. 2001); 29 P.3d 13 (Utah. Ct. App. 2001).

¹¹⁹ ראו דיון לעיל בפרק ג.1: ביזיון בית משפט.

¹²⁰ עניין מ.א.ב., לעיל ה"ש 40.

¹²¹ ראו עניין א.מ., לעיל ה"ש 29. בעניין ח.ג., לעיל ה"ש 48, גרמה הסנקציה שפסק השופט מרכוס להפסקה מיידית של הפרות הסדרי הראייה (אם כי שם ההקשר היה שונה).

והזיקה לו. אולם השאלה היא אם ניתן לכמת בכסף את היקף הפגיעה הנגרמת בגין ההפרה.

מרבית האנשים יסכימו כי הורה, אשר על פי הסדרי הראייה אמור היה לקבל את הילדים לליל הסדר, וההורה האחר מנע זאת ממנו, נפגע בגין הפרה זו של הסדרי הראייה. אולם כיצד מוכיחים נזק כספי בהקשר זה? מהו הנזק הכלכלי של הפרת הסדרי ראייה ביחס לשבת אחת, או ביחס לשש שבתות רצופות? קשה להשיב על שאלות אלה. עם זאת, במקרים אלה ואחרים ברור כי קיימת פגיעה אמיתית ונזק רגשי משמעותי.

לפיכך מוצע לשנות את סעיף 11(א)(4) כך שישלול את פיצוי ההורה שנפגע בעקבות הפרות הסדרי הראייה, אף בלא הוכחת נזק. סעיפים מסוג זה מצויים במגוון חוקים אחרים בישראל,¹²² וראוי להחיל את עקרון ה"פיצויים ללא הוכחת נזק" גם כאן. הרעיון מאחורי הזכות לפיצויים ללא הוכחת נזק הוא שבמקרים מסוימים ברור כי נגרם נזק, רגשי או אחר, לצד הנפגע, אך יקשה על אותו צד להוכיח את מידת הנזק.¹²³ נזק בעקבות הפרת הסדרי ראייה נראה כמקרה קלאסי להחלת דוקטרינה זו, וכך נהוג גם במדינות אחרות, כגון ארצות-הברית¹²⁴ צרפת¹²⁵ ואוסטרליה.¹²⁶ במקום לקבוע כי על מנת לזכות בפיצויים יהיה על ההורה הנפגע להוכיח לבית המשפט את היקף הנזק שלו, ראוי לקבוע כי במקרה של הפרת הסדרי ראייה יוכל ההורה הנפגע לקבל סכום כלשהו (לדוגמה, בין 500 ש"ח ל-2000 ש"ח) בגין כל הפרה.¹²⁷

בנוסף, ראינו לעיל כי כיום אין דרישה כי הורה אשר הפר את הסדרי הראייה, ומנע בכך מההורה האחר להיפגש עם הילדים במועדים אשר נקבעו לכך על ידי בית המשפט, ישיב להורה הנפגע את הזמן שבו היה אמור להיפגש עם הילדים.¹²⁸ לפיכך, יש לדרוש כי לבד מהפיצוי הכספי, הורה אשר יפר את הסדרי הראייה, וימנע מההורה האחר להיפגש עם הילדים, כפי שנקבע על ידי בית המשפט, יחויב להשיב להורה

¹²² ראו לדוגמה: ס' 7 לחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965; ס' 11 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), התשל"א-1970; ס' 29 לחוק הגנת הפרטיות, התשמ"א-1981; ס' 18(ד) לחוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981; ס' 6 לחוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח-1998; ס' 13 לחוק עוולות מסחריות, תשנ"ט-1999; ס' 10 לחוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988; ס' 19 לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998.

¹²³ ראו: Doug Rendleman, *Compensatory Contempt: Plaintiff's Remedy When a Defendant Violates an Injunction*, 1980 U. ILL. L. F. 971, 933.

¹²⁴ Meade v. Levett, 671 N.E.2d 1172 (Ind. Ct. App. 1996); Habie, 654 So.2d 1293 (Fla. Dist. Ct. App. 1995); Laroche v. Briggs, 720 So.2d 321 (Fla. Dist. Ct. App. 1998).

¹²⁵ החוק הצרפתי, לעיל ה"ש 92.

¹²⁶ Australian Family Law Act, לעיל ה"ש 81.

¹²⁷ ראו לדוגמה: 23 P.A.C.S., לעיל ה"ש 91 – עד \$500, 13 Del. C., לעיל ה"ש 81; R.S.Mo., לעיל ה"ש 81 – עד \$500; בצרפת התשלום הוא של 15,000 יורו, ראו החוק הצרפתי, לעיל ה"ש 92.

¹²⁸ ראו דיון לעיל בנושא חוסר דרישה להשבת הזמן הנגזל.

הנפגע את זמן המפגש אשר נגזל ממנו, דבר שמקובל במדינות רבות בארצות-הברית.¹²⁹

5. שינוי הסדרי ההורות

הכלי החמישי שמוצע על ידי ועדת שניט על מנת לטפל בהפרות הסדרי הראייה הוא הזכות של בית המשפט לשנות את הסדרי הראייה, ואת הסדרי ההורות בכלל, במקרה שבו אחד ההורים מפר את הסדרי הראייה. סעיף 11(א)(5) לתיקון המוצע קובע: "הפר הורה הסכם הורות או הסדר הורות רשאי ההורה האחר או הילד לבקש מבית המשפט להורות על [...] שינוי ההסדרים שנקבעו [ב]הסכם ההורות או בהסדר ההורות".¹³⁰ במובן זה, סעיף זה הוא ראוי בכך שהוא מאפשר לשנות את הסדרי הראייה, והסדרי ההורות בכלל, כך שניתן יהיה לפגוע בהסדרי ההורות של הורה אשר מפר את הסדרי הראייה.

כך, לדוגמה, קיימים מקרים אשר בהם אחד ההורים מסית את הילדים נגד ההורה האחר, ומתעלם מהוראות בית המשפט שיחדל מן ההסתה. באותם מקרים בית המשפט רשאי לאיים על ההורה המסית, כי אם ימשיך בהסתת הילדים, ישונו הסדרי ההורות, כך שאם ההורה המשמורן הוא המסית – תועבר המשמורת אל ההורה האחר,¹³¹ ואם ההורה השני הוא המסית – בית המשפט יצמצם או יגביל את הסדרי הראייה, כך שלא תינתן אפשרות לאותו הורה להמשיך בהסתת הילדים נגד ההורה המשמורן.

דברים אלה נכונים לא רק בהקשר של הסתה, כי אם בהקשר הכללי יותר של הפרות הסדרי ראייה והסדרי הורות בכלל. במובן זה סעיף 11(א)(5) לתיקון המוצע הוא סעיף ראוי, כיוון שהוא מאפשר לבית המשפט להפקיע או לצמצם את הסדרי הראייה של הורה אשר מפר את הסדרי הראייה או את הסדרי ההורות.¹³² סעיפים דומים קיימים במדינות שונות בעולם.¹³³

עם זאת, קיים כשל בניסוח של הסעיף כפי שהוא מנוסח בהמלצות ועדת שניט. על פי הנוסח הנוכחי של הסעיף, בית המשפט רשאי לשנות את הסכם ההורות או הסדר ההורות כאשר יש הפרות של הסדרי הראייה, אך אין חובה כי שינויים אלה יהיו לטובת ההורה שהסדרי הראייה שלו מופרים. במילים אחרות, על פי הסעיף הנוכחי,

¹²⁹ ILCS 750, לעיל ה"ש 81; ME. REV. STAT. ANN. 19-A, לעיל ה"ש 81; 13 Del. C, לעיל ה"ש 81; Iowa Code, לעיל ה"ש 81; R.S.Mo, לעיל ה"ש 81.

¹³⁰ ס' 11(א)(5) לתיקון המוצע.

¹³¹ ראו לדוגמה: A.G.L. v. K. B. D, CanLII 943 (2009).

¹³² עניין א.מ., לעיל ה"ש 29, פסק דינו של השופט גרינברגר.

¹³³ 23 PA.C.S., לעיל ה"ש 91; R.R.S. Neb., לעיל ה"ש 94; 13 Del. C., לעיל ה"ש 81; ראו גם: Pamela J. K. v. Roger D. J., 419 A.2d 1301 (Pa. Super. 1980); Greenlaw, 396 N.W.2d 68 (Minn. Ct. App. 1986); Wells, 549 A.2d 1039 (Vt. Super. 1988).

בית המשפט מוסמך לשנות את הסכם ההורות או את הסדר ההורות לא רק לרעת ההורה המפר, אלא גם לטובתו. עניין זה לא היה דורש תשומת לב אלמלא הימצאותם של מקרים אשר בהם בית המשפט אכן שינה את הסדרי הראייה לטובת ההורה המפר. בתיק מ.ד. מדובר באם משמורנית אשר הפרה את הסדרי הראייה באופן עקבי.¹³⁴ בית הדין הרבני, אשר שם נדון העניין, התרה בה ואיים עליה לבל תמשיך להפר את הסדרי הראייה, אך האם, שכפי הנראה הבינה כי בית הדין לא מתכוון לנקוט נגדה כל סנקציה, המשיכה להפר את הסדרי הראייה.¹³⁵ בשלב מסוים, לאחר שהאב פנה שוב ושוב לבית הדין בבקשות לביזיון בית הדין, החליט בית הדין לשנות את הסדרי הראייה, אך שינה את הסדרי הראייה לטובת האם, ובכך נתן תוקף משפטי למציאות החדשה שיצרה האם בהפרותיה.¹³⁶

מקרה דומה היה בעניין י.א. שבו האב הגיש בקשה לאכיפת הסדרי הראייה שהאם הפרה באופן שיטתי.¹³⁷ בתגובה לבקשתו של האב לאכוף את הסדרי הראייה, שינה השופט יצחק שנהב את הסדרי הראייה לטובת האם המפרה.

כפי שאנו רואים, במקרים אלה לא רק שהאם המפרה הפרה בצורה שיטתית את הסדרי הראייה ויצאה בלא עונש, אלא שבעקבות ההפרות של הסדרי הראייה, שונו הסדרי הראייה לטובתה. "הרצחת וגם ירשת".¹³⁸ בכך, לא רק שבית המשפט אינו מרתיע מפני הפרות של הסדרי הראייה, אלא למעשה יוצר תמריץ להפר את הסדרי הראייה בצורה בוטה ושיטתית מתוך תקווה שבעקבות הפרות אלה, ישנה בית המשפט את הסדרי הראייה לטובת ההורה המפר.

לפיכך, מה שמוצע במאמר זה הוא להוסיף בסעיף 11(א)(5) לתיקון המוצע תוספת, שאמורה להיות מובנת מאליה, והיא כי במקרים של הפרות על הסדרי הראייה, בית המשפט יהיה רשאי לקבוע "שינוי ההסדרים שנקבעו [ב]הסכם ההורות או בהסדר ההורות לטובת ההורה הנפגע".

6. שמירת דינים: ביזיון בית המשפט

סעיף 11(ב) לתיקון המוצע קובע כי סעיף 11(א) "אינו בא לגרוע מסמכותו של בית המשפט לתת צו אכיפה לפי פקודת ביזיון בית המשפט".¹³⁹ בכך צודקת ועדת שניט.

¹³⁴ תיק (אזורי י"ם) 011536307532 מ.ד. נ' ב.ד. (לא פורסם, 23.12.2007).

¹³⁵ שם. ראו לדוגמה החלטות ביניים בתיק הראשי שנתן בית הדין הרבני, מתאריכים 1.3.2006; 8.6.2006; 18.9.2007; 19.3.2008.

¹³⁶ שם.

¹³⁷ תמ"ש (משפחה ר"ג) 40865/98 י.א. נ' נ.א. (לא פורסם, 24.5.2005).

¹³⁸ מלכים א, כא 19; ראו לדוגמה: בג"ץ 9098/01 גניס נ' משרד הבינוי והשיכון, פ"ד נט(4) 241, 281 (2004).

¹³⁹ ס' 11(ב) לתיקון המוצע.

חמשת הכלים של סעיף 11(א) צריכים להוות **תוספת** לפקודת ביזיון בית משפט, ולא תחליף לה. עם זאת, השאלה היא אם אין צורך לחזק את פקודת ביזיון בית משפט יותר מהאמור בסעיף 11(ב). ראינו לעיל את חולשתה של פקודת ביזיון בית משפט, כפי שהיא מיושמת בבתי המשפט. בתי המשפט ממעטים מאוד להיעתר לבקשות לביזיון בית משפט, ובכך למעשה יוצרים חסינות דה-פקטו כלפי מי שמפר את הסדרי הראייה. במקום להשתמש בכלי זה על מנת להרתיע הורים מפני הפרות הסדרי הראייה, נוהגים רוב בתי המשפט לשדר רכות וחוסר נחישות, אשר משמעותם בפועל היא כי הורים שמעוניינים להפר את הסדרי הראייה מוזמנים לעשות זאת ללא חשש.

מצב הדברים הוא שהמחוקק העניק סמכויות אכיפה לבית המשפט, אלא שבית המשפט כמעט שאינו משתמש בסמכויות אלה. הימנעות זאת של בית המשפט לעשות שימוש בכלי של ביזיון בית משפט גורמת לכך שבית המשפט אכן מתבזה בעיני הצדדים.¹⁴⁰ באותם מקרים של הפרות סדרתיות של הסדרי הראייה רואים הצדדים – הן הצד המפר והן הצד הנפגע – כיצד בית המשפט משלים עם ההתעלמות מהחלטותיו, ומסיקים כי החלטות בית המשפט הן המלצות בלבד, שאין הכרח לקיימן. אך פרט לביזיון בית משפט, התוצאה של הימנעות בית המשפט מאכיפת החלטותיו היא היעדר הרתעה מפני הפרות סדרתיות של הסדרי הראייה, ומצב אשר בו "איש הישר בעיניו יעשה".¹⁴¹

על רקע זה קיימת חשיבות מרובה כי הסעיף ינוסח בצורה נחושה יותר, אשר תשדר לבית המשפט כי עליו לעשות שימוש בפועל בסמכות שהוענקה לו על ידי המחוקק כדי למנוע את הפרות הסדרי הראייה. לפיכך הסעיף המוצע, בהקשר זה הוא: "במקרה של בקשה לביזיון בית המשפט בגין הפרת הסדרי ראייה, יפעיל בית המשפט נגד ההורה המפר סנקציה שתמנע ממנו לחזור ולהפר את הסדרי הראייה בעתיד".

בנוסף לכך, חשוב לציין כי במסגרת סעיף שמירת הדינים, היה ראוי להתייחס גם לסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. ראינו לעיל כי סעיף 68(א) לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות הוא הסעיף המשלים לפקודת ביזיון בית משפט, ומאפשר לבתי המשפט "לנקוט אמצעים זמניים או קבועים הנראים לו לשמירת ענייניו של קטין".¹⁴² לפיכך, מוצע כי לסעיף 11(ב) לתיקון המוצע תוסף התייחסות הקובעת כי אין בתיקון המוצע כדי לפגוע בסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

¹⁴⁰ ראו: ע"פ 517/06 מנור נ' KPMG Inc, פדאור 07(23) 642, פס' 12 (2007).

¹⁴¹ שופטים יז 6; וראו בג"ץ 4805/07 המרכז לפלורליזם יהודי – התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ' משרד החינוך, פדאור 08(25) 420, פס' 34 (2008).

¹⁴² ס' 68(א) לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

7. עוולה בניזיקין

לבסוף, סעיף 12 לתיקון המוצע מציע כי "הפרת הסכם ההורות או הסדר ההורות [תהווה] עוולה בניזיקין"¹⁴³.

באופן עקרוני, שני צדדים יכולים לממש עילת תביעה זו. הראשון הוא הילד עצמו. אכן, בדברי ההסבר להצעה נאמר כי הפרת האחיות ההורית תהיה עוולה נזיקית כלפי הילד. בעניין זה, של זכות התביעה של קטין נגד הוריו בגין ליקויים בטיפול בו, קיימת מחלוקת בספרות.¹⁴⁴ יש הטוענים כי ראוי שתהיה זכות תביעה לקטין נגד הוריו בגין הזנחה רגשית או פיזית. מנגד, אחרים סבורים כי אין זה ראוי להעניק לילד זכות תביעה נגד הוריו. במקרים של הזנחה קשה – יתערב המשפט הפלילי, אך במקרים קלים יותר אין זה ראוי להעניק לילד זכות תביעה נגד הוריו. בשאלה עקרונית זו אינני רוצה להביע דעה, וראוי ששאלה זאת תידון בהרחבה במקום נפרד.

עם זאת, כאמור, קיים צד נוסף שיכול להגיש תביעה נזיקית בגין הפרת הסדרי הראייה. הכוונה כמובן היא להורה שנפגע מהפרת הסדרי הראייה על ידי ההורה האחר. לפיכך, מה שחשוב להעיר הוא כי את סעיף 12 לתיקון המוצע חשוב לקרוא כמקנה עילת תביעה נזיקית של הורה אחד כלפי ההורה האחר, במקרים שבהם ההורה האחר הפר את הסדרי הראייה. נזק בעקבות אי-קיום הסדרי הראייה יכול להתקיים במגוון של מקרים. כפי שהראיתי לעיל, כאשר ההורה השני אינו מקיים את הסדרי הראייה בהחלט יתכן שיגרם בכך נזק להורה המשמורן. בצורה דומה, ראינו לעיל כי כאשר ההורה המשמורן מפר את הסדרי הראייה, ומונע מההורה השני להיפגש עם הילד, נגרמת פגיעה מהותית הן כלפי הילד והן כלפי ההורה השני אשר מצפה להיפגש עם ילדו.¹⁴⁵ הפרת הסדרי ראייה היא התנהגות פסולה אשר בה הורה אחד לוקח את החוק לידיים, ומתעלם במפגיע מהחלטת בית המשפט, תוך שהוא פוגע בהורה האחר ובילד עצמו. גישה זו, הרואה בהפרות הסדרי ראייה עוולה נזיקית, היא גישה מקובלת בעולם,¹⁴⁶ ויש לברך על כך שוועדת שניט המליצה להכניס עוולה זו לחוק הישראלי.

¹⁴³ ס' 12 לתיקון המוצע.

¹⁴⁴ פסק דין עקרוני בנושא זה הוא ע"א 2034/98 אמין נ' אמין, פ"ד (נג) 65 (1999). אך לדיון מקיף יותר, המעלה את הסוגיות השנויות במחלוקת ראו: בלהה כהנא חבות של הורים בניזיקין כלפי ילדיהם – וסוגיות בניזיקין בהקשר לקטינים וצדדים שלישיים (2008).

¹⁴⁵ ראו דיון לעיל בנושא מידת הפגיעה של הפרת הסדרי ראייה על ידי ההורה השני.

¹⁴⁶ ראו: David C. Bargamian, *Intentional Infliction of Emotional Distress in the Child* (1989); LINDA D. *Custody Context: Proposed Guidelines*, 36 WAYNE L. REV. 125 (1989); Goldman; ELROD, *CHILD CUSTODY PRACTICE & PROCEDURE* § 15:17 (2004), לעיל. Gonzalez; 38; William; 41; Mahoney; 21; לעיל ה"ש 81, לעיל ה"ש 81.

ה. סיכום

במאמר זה הצבעתי על תופעה חמורה ורחבת היקף, והיא שהסדרי הראייה אשר נקבעים על ידי בתי המשפט אינם מתקיימים בפועל. חרף העובדה שתופעה זו גורמת נזק עצום לילדים עצמם, כמו גם להוריהם, ראינו כי בחלק הארי של המקרים, בתי המשפט אינם משתמשים בכלים שעומדים לרשותם כדי להילחם בתופעה זאת.

המאמר הבחין בין כמה סוגי מצבים אשר בהם הסדרי הראייה אינם מתקיימים בפועל, תוך התייחסות לשאלה אם אי-קיום הסדרי הראייה נובע מהתנהגות ההורה המשמורן או מהתנהגות ההורה השני. טענתי כי כאשר הסדרי הראייה אינם מתקיימים בגין הורה שני שאינו מעוניין להיפגש עם ילדו, סנקציה משפטית אינה הכלי המתאים לטיפול בתופעה. מציאות עגומה זו היא חלק מתמונה יותר רחבה של הורים שאינם מפנים משאבים מספיקים לילדיהם, ותופעה זו אינה קשורה באופן ייחודי להורים גרושים. זאת ועוד, ראינו כי שימוש בסנקציה במקרים אלה עלול להשיג את המטרה ההפוכה ולהרחיק את ההורה מהילד.

בהמשך פניתי לדון בסוג ההפוך של ההורים השניים, הורים אשר חורגים מהזמן שנקבע להם, ואינם מחזירים את הילדים אל ההורה המשמורן במועד שנקבע לכך על ידי בית המשפט. בהקשר זה ראינו כי כאשר ההורה השני משאיר את הילדים אצלו יותר מהקבוע בהסדרי הראייה, המשטרה מתערבת ואוכפת בפועל את החלטת בית המשפט בנוגע לחלוקת הזמן בין ההורה המשמורן לבין ההורה השני. אלא שכאשר ההורה המשמורן הוא זה שמפר את הסדרי הראייה ואינו מאפשר להורה השני לקבל את הילדים במועדים שנקבעו לכך, ראינו כי אז נמנעת המשטרה מלהתערב, ומסרבת לסייע להורה השני לאכוף את החלטת בית המשפט.¹⁴⁷

הראיתי כי החוק הקיים מעמיד לרשות בית המשפט כלים משפטיים לטפל בהורה המפר. בית המשפט יכול להטיל על ההורה המפר סנקציות אזרחיות בגין ביזיון בית משפט, סנקציות פליליות בגין הפרת הוראה חוקית, וכן מגוון של סעדים באמצעות סעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.¹⁴⁸ אך למרבה הצער, אף שכלים אלה יעילים מאוד ומאפשרים לבית המשפט להטיל בין השאר קנס או מאסר על הורה אשר מפר את הסדרי הראייה, ואף שראינו כי במקרים רבים אשר בהם בתי המשפט השתמשו בכלים אלה – חדלו הפרות הסדרי הראייה באחת, עדיין מספר המקרים שבהם בתי המשפט השתמשו בכלים אלה הוא מועט.

בשלב זה בחן המאמר את הצעות ועדת שניט בצורה ביקורתית והשוואתית.¹⁴⁹ ראינו כי ועדת שניט הציעה שבעה כלים כדי לטפל בהפרות של הסדרי הראייה.

¹⁴⁷ ראו לעיל ה"ש 26–27.

¹⁴⁸ ראו, בהתאמה: פקודת ביזיון בית משפט, ס' 287 לחוק העונשין; ס' 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.

¹⁴⁹ דו"ח ועדת שניט, לעיל ה"ש 1.

שלושת הכלים הראשונים, הפניה ליחידת הסיוע, מינוי מתאם הורי, והתחייבות ההורה לטיפול או להדרכה הורית, הם כלים טיפוליים או פסבדו-טיפוליים. ככאלה, הצעתי כי הם ישמשו הן כאשר ההורה המשמורן מונע מההורה השני להיפגש עם הילדים, והן כאשר ההורה השני נמנע מלקיים את המפגשים.

אך לבד מכלים אלה, ועדת שניט הציעה גם ארבע סנקציות שתוכלנה להינקט כלפי הורה שמפר את הסדרי הראייה או את הסדרי ההורות. סנקציות אלה הן: פיצוי ההורה הנפגע; שינוי הסדרי הראייה או ההורות; שמירת דינים ביחס לביזיון בית משפט; ועוולה נזיקית. לאור הביקורת שהעליתי במאמר בנוגע לכלים אלה, הצעתי לערוך כמה שינויים בסנקציות האמורות:

בסעיף 11(א)4) לתיקון המוצע, הדין בפיצוי ההורה הנפגע, הצעתי להכניס שני שינויים. הראשון הוא כי יהיו בחוק פיצויים סטטוטוריים ללא הוכחת נזק בגין הפרה של הסדרי ראייה. השני הוא כי הורה אשר הפר את הסדרי הראייה ומנע מההורה האחר לקיים מפגש עם הילדים, יידרש להשיב להורה הנפגע את זמן המפגש שנגזל ממנו. בסעיף 11(א)5) לתיקון המוצע, הדין בשינוי הסדרי ההורות בעקבות הפרת הסדרי הראייה, הצעתי להוסיף תוספת, טריוויאלית כמעט, אשר על פיה הסדרי ההורות ישונו לטובת ההורה הנפגע. בסעיף 11(ב) לתיקון המוצע, העוסק בשמירת הדין ביחס לביזיון בית משפט, הצעתי להכניס תוספת שתבהיר לבית המשפט שעליו להעניק סעד במקרה שבו אחד ההורים הפר את הסדרי הראייה.

בנוסף הצעתי להוסיף התייחסות לסעיף 68 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות במסגרת סעיף שמירת הדינים. לבסוף, בסעיף 12 לתיקון המוצע, השארתי בצריך עיון את השאלה אם ראוי להעניק לילד זכות תביעה נגד הוריו, אך הוצע לקרוא סעיף זה כמעניק עילת תביעה נזיקית להורה הנפגע נגד ההורה שהפר את הסדרי הראייה.

במאמר זה טענתי כי שינויים אלה נחוצים כדי לטפל בבעיה של הפרות הסדרי הראייה. כפי שראינו, הפרת הסדרי ראייה היא תופעה רחבת היקף, בעלת השלכות חמורות. היא פוגעת פגיעה אנושה בטובת הילד, ויש להצר על כך שבתי המשפט כמעט שאינם מפעילים סנקציות במקרים אלה. לפיכך, על מנת להגן על טובת הילד בכלל, ועל קיומם של הסדרי הראייה בפרט, קיימת חשיבות גדולה לקבוע סטנדרטים אכיפים שידאגו שהסדרי הראייה שנקבעו – ייושמו הלכה למעשה.

עם זאת, פרט לשינויים החשובים שהצעתי במאמר, השאלה שתלויה ועומדת היא אם בתי המשפט ורשויות האכיפה יפנימו את הצורך החיוני באכיפת הסדרי הראייה, או שימשיכו להתייחס לתופעה בקלות ראש, ועל ידי כך לשדר להורים המפרים את הסדרי הראייה, כמו גם להורים ששוקלים להפר אותם, כי אין בכך פגם ושניתן לעבור על הדבר לסדר היום.

לנוכח אחוזי הגירושין הגבוהים, השאלה אם רשויות האכיפה יאכפו את הסדרי הראייה בנחרצות, או שישלימו עם הפרתם, תשפיע בצורה מהותית על חייהם של אלפי ילדים והורים במדינת ישראל.¹⁵⁰

¹⁵⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2010 – מספר 61, פרק 3, לוח מס' 1.